O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV. №
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY KITOB PALATASI
INV. №

O‘zbekiston adabiyoti va san’ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan • uzasziyoli@list.ru • 2006-yil, 3-noyabr • № 44 (3873)

ИЛМУ МАЪРИФАТ ЗИЁСИ ҲЕЧ ҚАЧОН СЎНМАЙДИ

Кеча Хива шаҳрида Хоразм Маъмун академиясининг 1000 йиллиги тадбирлари бўлиб ўтди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов мазкур илм даргоҳининг юбилейига бағишланган тантанали маросимда иштирок этди ва нутқ сўзлади.

Президент Ислом Каримовнинг Хоразм Маъмун академиясининг 1000 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи

Ассалому алайкум, қадрли ватандошлар!

Муҳтарам меҳмонлар!

Хонимлар ва жаноблар!

Барчангизни, аввало, сиз, азиз мезбонларимиз — Хоразм аҳлини, бугунги маросимда иштирок этаётган хорижий меҳмонларимизни, жамоатчилик вакилларини, бутун халқимизни мамлакатимиз ҳаётидаги қутлуғ ва унутилмас сана — Хоразм Маъмун академиясининг 1000 йиллик тўйи билан чин қалбимдан муборакбод этишга рухсат бергайсиз.

Ҳурматли дўстлар!

Бугун Хоразм Маъмун академиясининг шонли санаси ҳақида гапирар эканмиз, авваламбор, бутун дунёга юксак ном ва довруғ таратган бу илму фан ўчоғи айнан Хоразм воҳасида тузилгани, бунинг учун қандай замин, қандай шароит асос бўлгани ҳақида қисқача тўхталиб ўтсак, айни муддао бўлур эди.

Башарият тарихи шуни кўрсатадики, халқлар ва жамиятлар ҳаётида цивилизация ва маданият ривожи ҳеч қачон ўз-ўзидан ва тасодифан пайдо бўлиб қолмайди.

Бу борада биринчи галда ҳар қандай тараққиётнинг асосий шарти бўлган объектив омил ва ҳолатлар мавжуд бўлиши лозим. Айнан кўп йиллар давомида тўпланиб, вужудга келадиган қулай шароит ва вазият, шу заминда униб-ўсган истеъдодлар, турли соҳаларда олиб бориладиган чуқур изланишлар тадрижий ривожланиб, охир-оқибатда мана шундай мантиқий натижаларга олиб келиши табиийдир.

Бошқача айтганда, ижтимоий ва маданий тараққиётнинг юксак чўққиларини эгаллашга ҳаракат қилиб, шу мақсад сари интилиб яшайдиган ҳар қайси миллат бу йўлда давомли ва машаққатли, ўзига хос тарихий ривожланиш босқичларидан албатта ўтиши зарур.

Шу нуқтаи назардан қараганда, Маъмун академиясининг айнан саховатли Хоразм заминида пайдо бўлишини ҳар томонлама объектив қонуний ҳолат деб қабул қилишимизга тўлиқ асос бор.

Тарих буни жуда яхши билади — бу бетакрор ўлкада жуда қадим замонлардан бошлаб ўтроқ турмуш тарзи, деҳқончилик ва суғориш тартиби, савдо ва ҳунармандчилик, маданият ва таълим юксак даражада ривож топгани барчамизга аён.

Жаҳон маданиятининг ноёб маънавий ёдгорлиги бўлган, одамзодни эзгулик ва бунёдкорликка даъват этадиган «Авесто» китоби бундан 2700 йил олдин мана шу диёрда яратилгани, Шарқ гавҳари бўлмиш Хива шаҳрига ҳам бундан икки ярим минг йил аввал айнан шу ерда пойдевор солингани бу фикрни яққол тасдиқлайди.

Хоразм Маъмун академиясининг майдонга келиши, ҳеч шубҳасиз, айнан шу даврда бу минтақада кучли марказлашган давлатчилик тизимининг ҳукм сургани билан узвий боғлиқдир.

Хусусан, X асрнинг бошида пароканда ва тарқоқ Хоразм ўлкасини бирлаштириб, қудратли давлат барпо этган, ўзаро низо ва зиддиятларга барҳам бериб, тинч ва осойишта ҳаёт, ҳамжиҳатлик ва бунёдкорлик муҳитини қарор топтирган Маъмун хоразмшоҳларнинг маърифатпарварлик сиёсати мана шундай том маънода ноёб ва нуфузли илм-фан масканининг майдонга келишига мустаҳкам замин яратган.

Юқорида зикр этилган хулосани тасдиқлаш учун бундай тарихий ва мантиқий далил-исботларни яна кўплаб келтириш мумкин.

Бир сўз билан айтганда, бундан минг йил аввал Хоразм заминида "Дорул-ҳикма" деб аталган Хоразм Маъмун академиясининг пайдо бўлиши бу кўҳна воҳада неча-неча асрлар мобайнида кечган буюк тарихий, иқтисодий ва маданий жараёнларнинг қонуний ҳосиласи ва натижаси, десак, айни ҳақиқатни айтган бўламиз.

Чиндан ҳам, Хоразм Маъмун академияси умумбашарий цивилизация ривожидаги ўрни ва аҳамияти жиҳатидан қадимий Афинадаги Платон академияси, Мисрдаги Александрия кутубхонаси, Шарқ оламида «Байтул-ҳикма» номи билан шуҳрат қозонган Бағдод академияси каби машҳур илмий марказлар билан бир қаторда туриб, Шарқ мусулмон Ренессанси — Уйғониш даврининг ёрқин намоёни сифатида тарихимизнинг зарҳал саҳифаларини ташкил этади.

Шу даврда айнан бизнинг юртимиздан Шарқ Ренессансининг мумтоз вакиллари — алгебра фани ва алгоритм тушунчасига асос солган буюк математик Муҳаммад Мусо Хоразмий, ер куррасининг шар шаклида эканини биринчилардан бўлиб исботлаб берган улуғ астроном ва географ Аҳмад Фарғоний, ҳадис илмининг султони сифатида бутун мусулмон оламида эътироф этилган Имом Бухорий ва Имом Термизий каби ўнлаб-юзлаб беназир алломалар етишиб чиқди.

Бу даҳо зотлар гарчи Хоразм Маъмун академиясида бевосита фаолият олиб бормаган бўлса-да, ўзининг буюк кашфиётлари, илмий жасорати, қолдирган бебаҳо мероси, кўплаб истеъдодли издошлари билан ушбу илм даргоҳининг вужудга келиши ва тараққий топишига билвосита таъсир кўрсатгани шубҳасиз.

Ўз таркибида юздан ортиқ машҳур алломалар, бир неча юз шогирдларни бирлаштирган, улкан кутубхона, истеъдодли ёшлар учун мадраса, таржимон ва хаттотлар мактаби каби тузилмалар, илмий тадқиқот ва изланишлар олиб бориш учун барча зарур шароитларга эга бўлган Хоразм Маъмун академияси бугунги тушунчадаги Фанлар академияси талабларига тўла жавоб бериши билан ҳар томонлама эътиборга сазовор.

Хоразм Маъмун академиясида Шарқ ва Ғарбдаги кўплаб ўлкалардан келган, турли миллат ва динга мансуб бўлган олимлар фаолият кўрсатган бўлса-да, унинг негизини Абу Наср ибн Ироқ, Абу Райҳон Беруний ва Ибн Сино, Маҳмуд Хўжандий, Аҳмад ибн Муҳаммад Хоразмий ва Аҳмад ибн Ҳамид Найсабурий каби мана шу минтақада туғилиб, камол топган етук алломалар ташкил этгани барчамизга ғурур ва ифтихор бағишлайди.

Ҳар бири улкан бир илмий мактаб яратган бундай қомусий истеъдод соҳибларининг умумбашарий тафаккур ривожига қўшган беқиёс ҳиссаси ҳақида кўп гапириш мумкин.

Айниқса, Хоразм Маъмун академиясининг ташкилотчиси ва раҳбари бўлган Абу Райҳон Берунийнинг ҳаёти ва серқирра фаолияти ҳар қандай инсонни ҳайратга солиши муқаррар.

Бу улуғ ватандошимиз математика ва астрономия, геодезия ва фармакология, кимё ва ботаника, география ва этнография, тарих ва фалсафа каби фан соҳаларида 150 дан зиёд асар яратиб, нафақат ўз даври, балки бугунги юксак технологиялар асри учун ҳам ғоятда қимматли кашфиётларни амалга оширганини барчамиз яхши биламиз.

Шу боис ҳам жаҳоннинг машҳур олимлари томонидан XI аср ҳақли равишда "Беруний асри" деб таърифланиши бежиз эмас.

Яна бир буюк аждодимиз — Берунийнинг устози, Хоразмнинг қадимий пойтахти Кот шаҳрида таваллуд топган Абу Наср ибн Ироқ математика ва астрономия соҳасидаги тенгсиз кашфиётлари билан "Иккинчи Птоломей" деган юксак унвонга сазовор бўлган.

Хоразм Маъмун академиясининг таянч устунларидан бўлмиш, Шарқ оламида "Шайхур-раис", яъни алломаларнинг алломаси деб эътироф этилган Абу али Ибн Сbrowнинг ҳаёти ва илмий фаолияти ҳақида ҳам ҳар қанча фахрланиб гапирсак арзийди.

Улуғ бобомизнинг бой мероси, унинг 400 дан ортиқ илмий кашфиётлари, айниқса, машҳур "Тиб қонунлари" асари 500 йил давомида Европа университетларида асосий дарслик сифатида қўлланганининг ўзи кўп нарсани англатади. Бу фундаментал асар бугунги кунда ҳам дунё табобат илмида ўзига хос қомус бўлиб хизмат қилмоқда. Бундай мумтоз зотлар рўйхатини яна узоқ давом эттириш мумкин.

Мухтасар қилиб айтганда, Хоразм Маъмун академиясининг довруғини олам узраараннум этган ўнлаб беназир алломаларнинг мўътабар номлари илм-фан осмонида бамисоли Галактика бағридаги юлдузлардек то ҳануз ёрқин нур сочиб турибди.

Шуниси эътиборлики, ушбу фан маскани нисбатан қисқа давр — 15 йил фаолият кўрсатганига қарамасдан, ўзининг юксак нуфузи ва улкан салоҳияти билан нафақат минтақамиз, балки бутун дунёда илм-маърифат тараққиётига беқиёс даражада таъсир кўрсатганини кўп-кўп мисолларда кўриш мумкин.

Айниқса, донишманд аждодларимизнинг қадимги юнон, ҳинд ва хитой, форс ва араб халқларининг илмий ютуқларини чуқур ўрганиб, инсониятнинг тафаккур хазинасини янги-янги назарий ғоя ва амалий кашфиётлар билан бойитганини жаҳон илм аҳли яхши билади ва юксак қадрлайди.

"Дорул-ҳикма" алломалари томонидан яратилган бебаҳо бойликни лотин тили орқали Европа халқларига етказиш учун ўз даврида Ғарб мамлакатларида юзлаб таржимонлар заҳмат чеккани Хоразм Маъмун академиясининг ўша олис ўрта асрлар шароитида, бугунги кунда ҳам ғоят катта аҳамиятга эга бўлган турли цивилизациялар ўртасида мулоқот ва ҳамкорлик алоқаларини ривожлантиришга қандай салмоқли ҳисса қўшганидан далолат беради.

Шу тариқа Хоразм Маъмун академияси олимлари Шарқ ва Ғарб ўртасида ўзига хос маънавий-маданий кўприк, умуминсоний қадрият ва маданиятлар силсиласида узвий бир ҳалқа вазифасини адо этган, десак, ҳеч қандай хато бўлмайди.

Афсуски, ана шу қадимий илм-фан марказида яратилган, ҳозирги кунда мамлакатимиз қўлёзма фондларида сақланаётган бетакрор илмий мерос ҳали-бери тўла ўрганилган эмас. Уни ҳар томонлама чуқур ўрганиш, ҳозирги ва келгуси авлодларга етказиш барчамизнинг муҳим ва долзарб вазифамиз бўлмоғи керак.

Бугунги тантанали маросимда турли хорижий мамлакатлардан келган атоқли олимлар қатнашаётганидан фойдаланиб, аввало уларга юксак ҳурмат-эҳтиромимни билдириб, уларни шу борада ўзаро илмий ҳамкорлик алоқаларини янада кучайтиришга даъват этмоқчиман.

Азиз дўстлар!

Биз истиқлол йилларида буюк боболаримизнинг шаъну шавкати, муборак номларини қайта тиклаш, уларнинг бой ва ноёб меросини ўрганиш, табаррук қадамжоларини обод қилиш бўйича қандай эзгу ишларни амалга ошираётганимиздан барчангиз яхши хабардорсиз.

Айни пайтда Хоразм Маъмун академияси фаолиятини қайтадан тиклаганимиз она заминимизда яшаб ўтган ана шундай минглаб аждодларимиз хотирасига қўйилган буюк ва муаззам ёдгорлик бўлди, десам, ўйлайманки, сизлар ҳам бу фикрга қўшиласиз.

Албатта, ушбу навқирон илм маскани салкам ўн йиллик фаолияти мобайнида мамлакатимиздаги илмий-интеллектуал жараёнларга уйғун ҳолда, муҳим изланиш ва тадқиқот ишларини амалга ошираётгани барчамизни қувонтиради. Жумладан, Хоразмнинг қадимий тарихи, миллий давлатчилигимиз асослари, воҳанинг тарихий ва археологик ёдгорликлари, ўзига хос маданиятини ўрганиш, ушбу минтақадаги экологик ҳолат, ер ва сув ресурслари, қишлоқ хўжалиги соҳасида маҳаллий иқлим шароитига мос навлар яратиш, алмашлаб экиш муаммолари билан боғлиқ кўплаб масалалар бўйича жиддий изланишлар олиб борилаётганини таъкидлаш жоиз.

Табиийки, келгусида бу борадаги ишларнинг кўлами ва самарасини ошириш, илмий ишлар доирасини янада кенгайтиришни бугун ҳаётнинг ўзи талаб этмоқда. Мен бу муҳим муаммоларни ҳал этишда Хоразм Маъмун академиясининг илмий жамоаси, катта салоҳиятга эга бўлган хоразмлик олимларимиз ўз билим ва тажрибаларини аямасдан меҳнат қилишига ишонаман.

Қадрли ватандошлар!

Биз қадимий тарих, бой илмий-маданий мероснинг, улуғ алломаларнинг ворислари бўлганимиздан доимо фахрланиб яшаймиз. Шу билан бирга, бундай ворисийлик туйғуси ҳар биримизнинг зиммамизга ана шу аждодларга муносиб бўлишдек улкан масъулият юклашини ҳам чуқур англаймиз.

Ҳеч шубҳасиз, буюк аждодларимиз меросига таянган ҳолда, ҳозирги замон ва тараққиётнинг янги ва юксак чўққиларини эгаллашга интилишимиз, ўзимизнинг нималарга, қандай улкан ишларга қодир эканимизни амалда намоён этишимиз, барчамиз, аввало навқирон авлодимиз учун ҳам қарз, ҳам фарз бўлиши шарт.

Бугунги имкониятдан фойдаланиб, мен республикамиз олий ўқув юртлари, лицей ва коллежларида Хоразм Маъмун академиясининг инсоният тарихида чуқур из қолдирган бебаҳо меросини ўрганиш бўйича факультатив дарс ва семинарлар киритишни ва бунинг учун Фанлар академиямиз томонидан керакли дастур тайёрлашни таклиф этмоқчиман.

Нега деганда, бой тарихимиз, қадимий илдизларимизни, бизнинг қандай буюк мерос соҳиблари эканимизни чуқур ўрганиш миллий ўзлигимизни англашга хизмат қилади. Ўзлигини англаган халқни эса ҳеч қандай куч енга олмайди ва бундай халқ ўз олдига қўйган эзгу мақсадларга эришиши муқаррар.

Муҳтарам дўстлар!

Бугун Хоразм Маъмун академиясининг қутлуғ санасини бутун ўзбек халқи билан бирга нишонлаётган кўпни кўрган, меҳмондўст, мард ва танти Хоразм аҳли барчамизни ўз бағрига қабул қилмоқда.

Бу элнинг билим ва ҳаётга, маданият ва санъатга самимий иштиёқ ва чуқур интилиши бу заминни яқиндан биладиган ҳар қандай одамни ҳайратга солади, десак, айни ҳақиқатни айтган бўламиз. Бу халқнинг яна бир буюк аломати ва фазилати борки, мен бу ҳақда такрор-такрор гапиришдан чарчамайман. У ҳам бўлса, Хоразм аҳлининг ўз ерига меҳр-муҳаббати ва садоқатидир.

Қалбида, юрагида ана шундай хислат мужассам бўлгани учун ҳам бу эл «Ёт элларнинг боғи билан боғчаси Хоразмнинг янтоғича кўринмас» деган эътиқод билан, ўз юртига доимо садоқат кўрсатиб яшайди.

Хоразм аҳли ўзининг ақл-идроки, куч ва салоҳияти билан бу заминда қандай буюк мўъжизалар яратишга қодир эканини олис ва суронли тарихи давомида неча бор исботлаган ва бугун ҳам исботлаб келмоқда.

Бугун биз кўпроқ Хоразм Маъмун академияси ҳақида сўз юритмоқдамиз. Лекин, менга буюрса, мана шу воҳанинг жазирама иссиғи, изғирин шамоллари ва оғир тупроқ шароитига қарамасдан, йил ўн икки ой мардонавор меҳнат қилиб, мўл ҳосил етиштираётган заҳматкаш ва фидойи Хоразм халқи деҳқончилик илмининг ҳақиқий академиги, Хоразм замини эса ўзига хос академиядир, деган бўлардим.

Мана шу қувончли дақиқаларда бу йилги мавсумда астойдил жонбозлик кўрсатиб, 275 минг тонна пахта, 63 минг тоннадан зиёд ғалла тайёрлаб, шартнома режаларини муваффақиятли адо этган Хоразм воҳасининг қўли қадоқ, миришкор деҳқонларига, барча меҳнаткашларига, мен учун қадрли бўлган сиз, азиз ёшуллиларга чин қалбимдан ташаккур билдиришга ижозат этгайсиз.

Фурсатдан фойдаланиб, ўзбек халқининг жаҳон цивилизациясига қўшган улкан ҳиссасини муносиб баҳолаб, мана шундай тарихий саналарни халқаро миқёсда кенг нишонлаш масаласида қўллаб-қувватлаб келаётган ЮНЕСКО халқаро ташкилотига, чет эллардан ташриф буюрган ҳурматли олимларга, Хоразм Маъмун академиясининг 1000 йиллик тўйини ўтказиш муносабати билан қурилиш ва ободонлаштириш ишларини амалга оширган қурувчи ва меъморларга, бу олижаноб ишга ҳисса қўшган барча инсонларга ўз номимдан, бутун халқимиз номидан миннатдорлик изҳор этаман.

Азиз юртдошларим!

Бу ҳаёт, бу умр бамисоли Амударё сувидек тез ва шиддат билан ўтиб кетар, лекин инсоннинг эзгу ишлари, эзгу хотираси боқий яшайди. Ишончим комилки, Хоразм Маъмун академияси алломалари бизга, башарият аҳлига қолдирган бой илмий мерос завол билмайди, ҳеч қачон ўзининг қиммати ва аҳамиятини йўқотмайди.

Буюк олимлар ва мутафаккир зотлар, азиз-авлиёлар ва енгилмас саркардаларга бешик бўлган муқаддас диёримиз уларнинг муносиб давомчилари бўлмиш бугунги авлод вакилларига ҳам куч-қувват ва қанот беради, халқимиз орасидан янги-янги Хоразмийлар, Берунийлар, Ибн Синоларни тарбиялаб вояга етказади.

Барчангизни бугунги улуғ айём билан яна бир бор қутлар эканман, ҳаммангизга сиҳат-саломатлик, бахту саодат, хайрли ишларингизда омад ва зафарлар тилайман.

Буюк аждодларимиз ёққан маърифат чироғи юртимизда доимо порлаб турсин!

Хоразм диёри, Хоразм эли ҳамиша омон бўлсин!

Ўзбекистонимизнинг шону шуҳрати янада зиёда бўлсин!

СУРАТЛАРДА: Хоразм Маъмун академиясининг 1000 йиллигига бағишланган тантанали маросимдан лавҳалар.

А.ТЎРАЕВ (ЎзА) олган суратлар.

УЛУҒ ТЕМУРГА АЛЛА АЙТГАН ЭЛ

Соҳибқирон ҳазратларининг халқимизни мўғул зулмидан халос этиш, пароканда эл ва элатларни бирлаштириш, диёнат ва адолатни қарор топтириш, илм-фан, маърифат ва маданиятни юксалтириш йўлидаги буюк орзу-ният ва интилишларига мана шу Қарши замини мустаҳкам қанот берган.

Ислом КАРИМОВ

Кўҳна Насафнинг тўйи боис рўёбга чиқарилган — халқимиз салоҳиятининг гўзал ифодаси бўлган бунёдкорликлар, ўтмиш саҳифаларини тилга киритиб, бетимсол қадриятларимизни асрлар чанг-ғуборидан поклаш ва бу маънавий хазинани келажагимиз ворислари онгу шуурига сингдириш йўлидаги эзгу ишларга назар солар эканмиз, она Ўзбекистоннинг ёрқин истиқболини янада теран тасаввур эта бошлаймиз. Зотан қадимда Жанубий Турон пойтахти дея эъзоз билан тилга олинган Насаф бугун, шубҳасиз, навқирон Ўзбекистоннинг дурдона шаҳарларидан биридир.

Унинг йигирма етти асрлик тўйига бағишланган тантаналар 27 октябрнинг эрта тонгида Тошкентдан махсус самолётда борган элчилар, мамлакатимиз ва хориж олимлари, дипломатик корпус вакилларининг кўҳна Насафдаги обод меъморий обидалар, янги муҳташам саройлар ва боғларни зиёрат қилишидан бошланди. "Қарши шаҳрининг жаҳон тамаддуни тарихидаги ўрни" мавзуидаги халқаро анжуман эса бу шодиёнага алоҳида шукуҳ бағишлади. Илмий анжуман Ўзбекистон Фанлар академияси, Ташқи ишлар ҳамда Олий ва ўрта махсус таълим вазирликлари, ЮНЕСКО ишлари бўйича Ўзбекистон Миллий комиссияси, шунингдек Қашқадарё вилояти ҳокимлиги томонидан ташкил этилди.

Франция, Япония, АҚШ, Германия, Исроил, Россия, Марказий Осиё давлатларининг етакчи олим ва мутахассислари иштирок этган мазкур анжуманни Ўзбекистон Фанлар академияси президенти Ш. Солиҳов очди. Вилоят ҳокими ўринбосари Ш. Назаров, ЮНЕСКОнинг мамлакатимиздаги доимий вакили Майкл Барри Лейн анжуман қатнашчиларини самимий қутладилар. Президент Ислом Каримов ташаббуси билан аждодларимиз томонидан яратилган улкан маънавий-маданий меросимиз истиқлол йиллари қайта тикланаётгани, Қарши шаҳрининг 2700 йиллиги тарихи неча минг йиллик шаҳарларимиз жаҳон тамаддунига беқиёс ҳисса қўшганлигининг халқаро миқёсда эътироф этилишидан далолат эканлиги таъкидланди. Қадимшунос олим Р. Сулаймонов, профессорлар С. Шакед (Исроил), Ю. Буряков (Ўзбекистон), Г. Тостевин (АҚШ) ва бошқаларнинг Насафнинг жаҳон цивилизациясидаги ўрнига доир маърузалари катта қизиқиш билан тингланди.

Анжуманда иштирок этаётиб, бундай тарихий саналарнинг нишонланиши халқимизнинг бой ўтмиши ва боқий қадриятлари, жаҳон маданиятидаги ўрнига доир изланишлар натижасидан жаҳон жамоатчилигини, ўз миллатдошларимиз ва ёшларимизни тўкисроқ хабардор этмоқ учун ҳам катта имконият эканлигини ҳис этасиз. Шу маънода Насафнинг 2700 йиллиги ҳозиргача ўрганилмаган тарих саҳифаларини тилга киритишда муҳим омил бўлди. Улар анжуман минбаридан ўқилган маърузалар, эълон қилинган мақола ва илмий нашрларда ҳам ўз ифодасини топди. Ҳозир Лондонда сақланаётган ва Афғонистон шимолидан яқинда топилган бир ҳужжатда бундан 2300 йил муқаддам Насаф шаҳар-қалъаси Нахшаб (Никшапа) деб, Шаҳрисабз эса Кеш, деб аталганига доир муҳим битиклар акс этган. Бу ҳужжат аҳмонийлар салтанатининг расмий тили бўлган оромий ёзувида бўлиб, айнан шу имло кейинчалик суғд ёзувининг вужудга келишига асос бўлган.

Яна бир ҳужжат эса кўҳна Насаф этакларидан оқиб ўтувчи Ўкуз (Амударё) дарёсининг бундан 1700 йил аввалги ҳолатидан бизни воқиф этади. Л.Гумилев илгари сурган атлантик циклонларнинг 1300 йиллик даврий ўзгаришларига кўра, ёғин-сочин олиб келувчи асрий шамоллар ўз йўналишини ўзгартириб, Марказий Осиёда қурғоқчилик даврлари кузатилган. Ўтроқ деҳқончилик ва чорвачилик билан шуғулланган қавмларнинг каттагина қисми жанубдан Европа ва Осиёнинг шимолий кенгликлари сари силжиб борганлар. Кўплаб дарёлар, Балхаш, Орол, Иссиқкўл каби табиий кўллар саёзлашиб, кичик кўл ва ирмоқлар қуриб қолганда аҳолининг муайян қисми Қора денгизнинг шимолий соҳилларига қадар силжиган. Милодий тўртинчи асрда яшаган А.Марцеллин эса бу даврда Амударё ўз сувларини қуйган Ўкуз денгизи ҳам катта ботқоқликка айлангани ҳақида ёзади.

Давоми иккинчи бетда.

O'ZSANOATQURILISHBANK
KO'PLARNI TANISHADI — MUNOSIBLARNI TANLASHADI!
Tel: 120-45-01, 120-45-82, 120-45-05;
Faks: 133-34-26
www.uzpsb.uz e-mail: info@uzpsb.uz
Хизматлар лицензияланган

УЛУҒ ТЕМУРГА АЛЛА АЙТГАН ЭЛ

Боши биринчи бетда.

Орадан минг йил ўтгач, яна иқлим ўзгариб, Марказий Осиёнинг буюк дарёлари тўлиб оққан. Соҳибқирон Амир Темур саройига йўл олган Руи Гонсалес де Клавихо Термиз яқинида Амударёдан ўтаётиб, бу улкан наҳр ўз сувларини Боку (Каспий) денгизига қуйганини ёзиб қолдирган.

Ана шундай кўҳна тарих гувоҳи бўлган она тупроғимизнинг ҳар қаричи муқаддасдир. Анжуманда шу тупроқнинг улуғ масканларидан бири бўлган Нахшаб тарихий илдизларимиз теранлигидан далолат берувчи, башарият маданий тамаддунига бетакрор ҳисса қўшган шаҳарлардан бири эканлиги эътироф этилди.

Қутлуғ тўй муносабати билан амалга оширилган улуғ ишларни санаб адоғига етиш қийин. Шундай бўлса ҳам биргина мисолни тилга олишга тўғри келади. Шаҳарда қирққа яқин тарихий обида таъмирдан чиқарилгани, улар орасида Кўкгумбаз, Одина, Бегмир, Абдулазиз каби қанчадан-қанча масжиду мадрасалар яна аввалгидек илм-маърифат ва ўзликни англаш сабоқлари учун эшикларини кенг очганини айтишнинг ўзи кифоя. Бу обидаларга боғу хиёбонлар, муҳташам спорт саройлари, замонавий шаҳарсозлик ансамбллари, кенг проспектлардан ўтиб борасиз. Мустақиллик майдонида давлатимиз раҳбари ташаббуси билан барпо этилган "Эл-юрт таянчи" монументи эса ана шу бунёдкорлик ишларига гўзал тимсол бўлгуликдир. Ушбу бадиий обиданинг очилиш маросимида нутқ сўзлаган Юртбошимиз унинг маъно-моҳияти ва ғоявий мазмунини ифодалаб шундай деди:

— Қанча-қанча синов ва бўронларни бошидан кечириб, ўз она заминини нене босқинчи, ёвуз кучлардан, ҳар қандай бало-қазолардан кўз қорачиғидай асраб-авайлаб келган, ўз зурриёди ва насл-насабини ақл-заковат, мардлик ва матонат соҳиби этиб тарбиялаган, улар орасидан дунёни ҳайратга солган олиму уламолар ва саркардаларни вояга етказган, шу эл-юртнинг мана шундай мунаввар кунларга етиб келишида беқиёс куч-қувват ва мадад берган ким? Бунга жавоб битта — минг йиллар олдин мана шу мўътабар заминда илдиз отиб, Оллоҳнинг марҳамати ва неъмати, ўзининг оғир ва машаққатли меҳнати билан шу юртни обод этган, ҳаётни тебратган — бу инсон, ва шу инсонни тарбиялаган оила ва халқдир... Ушбу ҳайкал пойидаги тегирмон тоши бамисоли ҳаёт гардиши каби шиддат билан айланиб, замон, давр тинимсиз ўзгариб боришини англатиб турибди. Тегирмон тоши узра эса бир-бирини асраб-авайлаб, бир-бирига елкадош бўлиб, ўз она заминида мустаҳкам турган, диёрини бутун дунёга танитган, ҳар қандай мушкул вазиятда ҳам ўзига ишониб яшаётган, халқимизнинг таянчи ва суянчи бўлган меҳнаткаш оила тасвири мужассамлашган.

Ҳа, буюк соҳибқиронга алла айтган элнинг қадри ва улуғлиги мана шундай бетимсол обидаларда ўз аксини топиб турибди. Президентимиз шаҳар тўйига бағишланган маросимдаги табрик сўзида ҳам Қашқа воҳасининг қадимий тарихи, юксак нуфузини қайта тиклашга, Қарши шаҳрини ўз салоҳияти ва аввало, шу юртда яшаётган мард ва танти халқнинг меҳнати билан мамлакатимизнинг энг гўзал ва кўркам шаҳарларидан бирига, йирик саноат ва маданият марказига айлантиришга муяссар бўлинганини алоҳида таъкидлади.

Шаҳар юбилейига бағишланган театрлаштирилган дастурлар эса байрам завқига завқ қўшди. Ҳам халқ сайлини эслатадиган, ҳам улкан издиҳомни ўзида мужассам этган кеча нафақат салкам уч минг кишилик гўзал амфитеатр майдонида ҳозир бўлганларни, ойнаи жаҳон орқали уни томоша қилган миллионлаб юртдошу ватандошларимиз қалбини ҳам чексиз фахру ифтихорга лиммо-лим этди, десак муболаға бўлмайди.

Бу байрам истиқлол боис бизда томоша санъати бетакрор мақомга кўтарила бошлаганидан ҳам далолат берди. Бир пайтнинг ўзида бир неча жойда бўлаётган гўзал давраларнинг иштирокчисига айланиш қанчалар завқли бўлишини шу куни таниқли режиссёрлар Баҳодир Йўлдошев (раҳбар), Исоқ Тўраев, Абдураҳмон Абдуназаровлар саҳналаштирган томошаларни кўрганлар юрак-юрагидан ҳис этди. Олдинги саҳнада хонанда қўшиқ куйлаётган, раққосалар хиром этиб турган айни лаҳзаларда амфитеатрга туташ боғ ичкарисида дорбозларнинг умумий мусиқа наволарига эш ҳолда ўйин кўрсатаётгани, худди шу лаҳзада тандирга олов ёқилиб нону патир ёпилаётгани, қозонга гўшт солиниб шўрва қайнаётгани, тандир кабоб пишаётгани, бу издиҳомга олис қишлоқлардан оту туяда, пою пиёда ёхуд велосипед миниб йўл олганларнинг шошиб келаётганлари, келин-куёвларнинг тўй саҳналарини кўриш — эҳ-ҳе, қай бирини айтасиз, буларнинг ҳаммасини бир даврада, бир саҳна атрофида бирлаштириш санъат аҳлининг катта маҳорати билан рўёбга чиққанини айтмасдан бўлмайди.

Шу ўринда мустақиллигимиз шарофати билан ота-боболаримизнинг қадим томоша санъати, унинг энг гўзал намуналари бугунги миллий томоша санъатимизга уйғунлашиб кетганини мамнуният билан қайд этмоқ жоиз. Эндиликда томоша санъатимиздаги бу янгиликларни ойнаи жаҳон орқали тўкис намойиш этиш учун ҳам муайян изланишлар олиб боришга тўғри келади. Акс ҳолда у ёки бу томошадаги манзараларни тўкис қамраб олишнинг мураккаблиги ва уни экранга кўчиришдаги техник муаммолар боис томоша санъатининг бутун жозибаси ойнаи жаҳон олдида ўтирган минг-минглаб мухлисларга етиб бормаслиги мумкин. Ўз-ўзидан аёнки, кўрсатув режиссёри ҳам байрам режиссёрлари каби ижодий изланмоғи ва кўп планли томоша санъати руҳини узоқдаги томошабинга ҳам мукаммал даражада етказиб бера олмоғи керак...

Эртаси куни пойтахтга йўл олаётиб, ҳамкасб дўстларимиз билан Кўкгумбаз ва Одина мачитларини зиёрат қилгани бордик. Қуёшнинг заррин нурларида Кўкгумбазнинг мунаққаш пештоқлари ял-ял товланиб турарди. Тўй арафасида экилган анвойи кўчатларнинг шохлари тийрамоҳнинг майин эпкинларида ажиб силкиниб жануб қуёшига таъзим бажо этаётгандек туюлди. Юртбошимиз тантанали маросимда айтган ушбу сўзлар яна бир бор қулоқларимиз остида жаранглагандай бўлди: "Айни Қарши диёридан етишиб чиққан табаррук зот — пири муршид Шамсиддин Кулолнинг оқ фотиҳасини олиб, Амир Темур эзгу мақсадлар йўлида илк қадамлар қўйгани, Соҳибқирон бобомизнинг оқилона сиёсати ва саъй-ҳаракатлари туфайли ушбу шаҳар Мовароуннаҳрнинг йирик сиёсий, иқтисодий ва маданий марказларидан бирига айлангани ҳақида кўҳна тарихимиз гувоҳлик беради".

Соҳибқирон даврида бунёд этилган Одина (Жума) мачити эса "Ўзликни англаш маркази"га айлантирилганидан мамнун бўлиб, шу жойдаги Бегмир мадрасасига ташриф буюрдик. Муаззам мадраса биноси таъмирлаш ишларидан сўнг худди кечагина барпо этилгандек кўркам қиёфага кирган. Бугун унда Халқ усталари "Ҳунарманд" уюшмасининг вилоят бўлими жойлашибди. Бир пайтлар маҳбуслар сақланган ҳужралар насафлик таниқли халқ усталарига бириктиб берилган. Бир хонада бўлим раҳбари, Ўзбекистон халқ устаси Баҳодир Ниёзов, яна бирида эса таниқли рассом Садриддин Салимов асарларини кўриб қувонмасликнинг иложи йўқ эди. Ҳужраларни айланиб бешикчи усталар, сандиқчилар санъатига ошно бўласиз. Каштачию зардўзлар, заргару пичоқчилар, тор, дутор, доира, дўмбира каби чолғу асбобларини ясовчи усталар ҳам навбатдаги хона-ҳужралардан муқим жой олишган. Улар бу жойда ҳам ижод қиладилар, ҳам ўзлари ясаган санъат буюмларини мухлисларга ҳавола этадилар.

Қадим Насафнинг Регистон майдонидаги бу мўъжаз маскан бугунги Насафий ижодкорлар — олиму шоирлар, санъат усталари, ҳунарманд ва рассомлар, бадиий ижод муҳибларининг ўзаро мулоқот давралари, Навоийхонлик, Бедилхонлик, Абдуллахонлик каби мушоаралар учун ҳам айни муддаодир.

Йигирма олти асрлик улкан салоҳияти барқ ураётган, нафақат кўҳна тарихий маскан, айни чоғда, муҳташам замонавий қўрғон-шаҳристон сифатида ҳам довруқ қозонаётган бугунги Насафнинг чинакам таърифи атоқли шоиримиз Абдулла Орифнинг ушбу мисраларида мужассамдир:

Осиё бағрида камтарин макон,
Сен офтоб ўлкаси, сен юлдузистон.
Сен учун ҳамиша фидо бўлсин жон,
Сен борсан ўзбекнинг ғурури шоён.
Эй қадим ота юрт — Насаф-Қаршимсан,
Она заминимсан, аъло аршимсан!
Сен улуғ Темурга алла айтган эл,
Дўстларга вафодор, букилмаган бел,
Меҳру-муҳаббатинг мисли оташ-сел,
Довон ош бехатар, сен сахий карвон,
Эй қадим ота юрт — Насаф-Қаршимсан,
Она заминимсан, аъло аршимсан!

Мурод АБДУЛЛАЕВ

ЗАЙТУН ЁҒИ

энди у ўзимизда етиштирилади

Янгиликдан хабарингиз борми?

Зайтун ўсимлиги ҳақида кўп эшитганмиз. Гарчи у юртимизда шу пайтгача экилмай келган бўлса-да, зайтунни қимматбаҳо ва ғоят фойдали неъмат сифатида яхши биламиз. Маълумотларга кўра зайтун мойи таъми, мазаси, сифати ва кимёвий таркиби бўйича ўсимлик мойларининг энг сарасидир. Меваси таркибида юздан ортиқ элемент бўлиб, уларнинг ҳаммаси инсон учун жуда зарур.

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети иқтисодиёт назарияси ва табиий фанлар кафедраси мудири, профессор, мойли экинлар бўйича мутахассис Дилором Ёрматова юртимиз зироатчилигида катта янгилик яратди. Олиманинг Ўзбекистон тупроғига илк бор эккан зайтун дарахти бугун ўз мевасини берди.

— Инсоннинг кундалик турмуш тарзини ёғ-мойсиз тасаввур қилиш қийин, — дейди биз билан суҳбатда Дилором опа. — Таъкидлаш жоизки, айрим ўсимлик мойларида инсон организми учун зарарли кимёвий моддалар — холестерин, госсипол, рицитин кабилар мавжуд. Гарчи, бу алкалоидлар қайта ишлаш жараёнида ўсимлик мойи таркибидан ажратиб олинса-да, барибир улар оз миқдорда бўлса ҳам, сақланиб қолади. Касбим тақозосига кўра зарарли моддалардан холи ўсимлик мойи ажратиб олиш бўйича кўп йиллардан буён тадқиқот олиб бормоқдаман. Зайтун мойининг ҳар жиҳатдан зарарсиз эканлиги аниқ бўлса-да, уни юртимиз шароитида ўстириш муаммоси ҳам бор эди.

Бу борада таниқли олим И.Селянинов ёзиб қолдирган қуйидаги фикрлар эътиборимни тортди: "Писта, бодом, ёнғоқ, анор, анжир, гилос, зайтун ва чой каби саккиз ўсимлик биологик жиҳатдан бир-бирига жуда яқин туради". Бу ўсимликларнинг еттитаси Ўзбекистон шароитида ўсади. Нега зайтунни ҳам ўстириш мумкин эмас? Шу вақтгача мамлакатимизда зайтун ўстирилгани ҳақида маълумот йўқ эди. Бу борада кўплаб мутахассисларга мурожаат қилдик.

Аммо улардан ижобий жавоб олмадик. Шундай бўлса-да, Селянинов тадқиқотлари зайтунни ўстириб кўриш бўйича тажриба ишларини бошлашимизга туртки бўлди. Илк тажриба майдони сифатида Сурхондарёни танладик. Бундан тўрт йил аввал — 2002 йили "Жовли" фермер хўжалигида биринчи марта зайтун кўчатлари экиб кўрилди. Шундан сўнг Бойсун, Жарқўрғон туманларида ҳам зайтун кўчатларини ўтказдик. 2003 йилдан 2004 йилга ўтар кечаси, яъни янги йил куни Бойсунда ҳаво ҳарорати 20-25 даражагача совиб кетди. Лекин шунга қарамай кўчатлар нобуд бўлмади. Зайтуннинг юртимиз иқлимига чидамлилиги мамлакатимиз шароитида уни ўстириш мумкинлигини амалда исботлади.

Ниҳоят шу йилнинг июн ойида Олтинсойда биринчи бор экилган зайтун кўчатлари гуллади. Бу республикамизда сифатли ва экологик тоза ўсимлик мойи етиштириш мумкинлигини кўрсатди. Мамлакатимизда сув чиқмайдиган, тоғолди ва тоғ ён бағирлари катта ҳудудни эгаллайди. Ана шу жойларга зайтун кўчатлари экиб, 3-4 йил яхшилаб парваришлаб суғориб турилса, кейинчалик ш, дарахт мевасидан камида минг йил баҳраманд бўлиш мумкин, экан.

— Зайтун жуда узоқ умр кўради, — дея сўзида давом этади олима. — Ҳозир Исроил ва Сурияда икки минг йиллик зайтун дарахтлари бор. Кўринишидан ўзимизнинг жийда дарахтини эслатувчи зайтун одатда пастдан шохлайди, июн, июл ойларида гуллайди ва тахминан юз кундан сўнг пишиб етилади. Зайтун дарахти яхши чангланиши учун камида икки туп экилиши лозим. Мевалари сентябр ойигача яшил рангини сақлайди, кейинчалик қора тусга киради. Яшил рангдан қорайишга ўта бошлаган паллада уни тузлаш ҳам мумкин. Зайтун тўлиқ етилганда унда мой миқдори юқори бўлади. Мой олиш учун эса октябр ойи охирига қадар, зайтун мевалари яхши пишиб етилгунча кутиш лозим.

Муҳими, зайтун ер танламайди. Унумдорлиги паст, тошлоқ, сувсиз ерларда ҳам ўсаверади. Фақат ўсимлик ўзини яхши тутиб олгунга қадар 4-5 йил парваришлаш зарур. Шундан сўнг у сувсизликка, совуққа бардош бера олади. Масалан, Исроил, Сурия, Ливан, Миср каби давлатларда сув тақчил. Лекин шунга қарамай бу ўлкаларда зайтун яхши ривожланиб, ҳосил беради.

Зайтун уруғидан экилса 10-11 йилда, кўчатидан экилганда эса беш йилда ҳосил беради. Унинг бир йиллик шохларидан август-сентябр ойларидан бошлаб қаламча тайёрлаш мумкин. Бунинг учун зайтун новдалари 15-20 см. узунликда қирқилиб, нам тупроққа кўмиб қўйилади. Худди терак ёки толга ўхшаб қаламча қилинади. Нам етарли бўлса, тезда униб кетади. Ҳозир айрим қизиқувчилар Андижон, Самарқанд ва Тошкент вилоятларида ҳам зайтун ўстиришмоқда. Хоразмда қиш қаттиқ келади. Лекин воҳада бодом мева беради. Шундай экан, Хоразмда, ҳатто Қорақалпоғистонда ҳам бу дарахтни ўстириб кўриш мумкин. Зайтун дарахтининг яна бир яхши хусусияти шундаки, мабодо уни совуқ урса, худди анор ва анжир каби илдизидан яна униб чиқади.

Бутун республикамиз бўйлаб зайтунзорлар ташкил қилиш мумкин. Бу, аввало, аҳолини сифатли мой билан таъминлаш, қўшимча иш ўринлари яратиш, қишлоқ инфратузилмасини ривожлантириш ва ҳатто ўзимиздан орттириб экспортга чиқариш имконини ҳам беради. Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги мутахассислари бу ҳақда жиддий ўйлаб кўрсалар мақсадга мувофиқ бўларди.

Олиманинг гапларида жон бор. Зайтунни кўпайтиришнинг фойдали жиҳатлари жуда кўп. Агар бир туп кўчатдан дастлабки йилларда 35 килограмм, икки тупдан 70 килограммдан мева олинса, бу камида 40-45 литр мой демакдир. Бир рўзғорда йилига юз литр мой ишлатилса, демак беш туп зайтун дарахти ана шу эҳтиёж учун етарли.

Анъанавий мойли экинларимиз кунжут, зиғир, махсар, кунгабоқар, ерёнғоқ ва пахта чигити ёнига эндиликда зайтун мойи ҳам қўшилади. Ҳозирча дўконларда хориждан келтирилиб сотилаётган зайтун мойининг нархи жуда баланд. Агар у ўзимизда етиштирилса, оддий ўсимлик мойлари каби арзон бўлишидан ташқари валюта заҳираларимизни ҳам тежаш имконини беради. Зеро, Испания, Италия ва Греция каби мамлакатлар энг катта даромадни айнан зайтун мевалари ва ёғидан олганлари боис уни "суюқ олтин" деб атайдилар.

Зайтун мойи кимёвий таркиби жиҳатидан она сутига яқин турадиган ягона неъмат ҳисобланади. У кўпгина касалликларнинг олдини олувчи ва даволовчи воситадир. "Авесто"да, Ибн Синонинг "Тиб қонунлари" китобида ҳам ушбу ўсимликнинг шифобахш хусусиятлари ҳақида талай маълумотлар ёзиб қолдирилгани бежиз эмас.

Жамшид МАТЁҚУБОВ

ИЖОДИЙ САФАР

Вилоят театрларининг Тошкент шаҳрига ижодий сафарлари давом этмоқда. Республика Қўғирчоқ театрида Жиззах вилояти қўғирчоқ театри ижодий жамоаси пойтахтлик ёш томошабинларга "Ботир бола" (Х.Убайдулло асари), "Қўшиқчи қиз ва қўзичоқ" (Х.Расул асари) ва "Бўғирсоқ" (Ч.Патрика асари, Н.Норматов таржимаси) асарларини кўрсатди. Шуниси муҳимки, республиканинг энг ёш театрларидан бири бўлган Жиззах қўғирчоқ театри таниқли жамоаларга тақлид қилмасдан, ягона йўналишини, индивидуал услубини намойиш этди.

Кўрсатилган барча асарларда театр жамоаси қадимий ўзбек қўғирчоқ театри анъаналарига таянган ҳолда бугунги замонавий театр услубларидан ижодий фойдаланганлиги кўзга ташланди. Театр режиссёрлари К.Фахродов ва Ж.Бозорбоевлар ўзларига хос бадиий изланишларни, саҳналаштирувчи рассом А.Оринов эса саҳна безакларида халқимизга мос миллий руҳни моҳирона кўрсата олдилар. Театрнинг истеъдодли актёрлари З.Мамараҳимова, М.Ишонқулов, М.Муродова, А.Холдоров, Ф.Эшонбековалар турли саҳнавий образларни ишонарли ва самимий ижро этдилар. Актёрларнинг саҳнада енгил ҳаракат қилишлари, сўзларни томошабинларга равон ва аниқ етказишлари театр ижодкорларининг энг катта ютуқларидан биридир.

Вилоят санъаткорларининг ижодий сафари якунига бағишланган тадбирда "Ўзбектеатр" бирлашмаси бош директори Омонулла Ризаев сўзга чиқиб, жиззахлик санъаткорларга ижодий муваффақиятлар тилади.

А.РАҲИМОВ,
"Ўзбектеатр" бирлашмаси ахборот бўлими бошлиғи

Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари вазирлиги,
Республика халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий-методик маркази,
Халқаро "Олтин мерос" хайрия жамғармаси,
Ўзбекистон Оқсоқоллар кенгаши ва "Маҳалла" хайрия жамғармаси,
Тошкент шаҳар маданият ва спорт ишлари бош бошқармаси ва
Ўзбекистон Давлат консерваторияси

2006 йил 9-10 ноябр кунлари

"Ҳомийлар ва шифокорлар йили"га бағишлаб

"БАРҲАЁТ НАВОЛАР"

туркумидан миллий чолғу ижрочиларининг республика кўрик-фестивалини ўтказади.

Фестивал 9 ноябр куни соат 10.00 да Ўзбекистон Давлат консерваториясининг кичик залида бошланади.

ҒОЛИБЛАРНИНГ ЯКУНЛОВЧИ КОНЦЕРТИ ВА ТАҚДИРЛАШ МАРОСИМИ

Ўзбекистон Давлат консерваториясининг кичик залида 10 ноябр куни соат 17.00 да бўлиб ўтади.

Ташкилий қўмита.

БОЛАЛАР КЎРГАЗМАСИ

Бухоро вилоят халқ ижодиёти ва маданий-маърифий ишлар илмий методик марказида "Беғубор нигоҳ билан" деб номланган болалар кўргазмаси очилди. Кўргазма Франциянинг Ўзбекистондаги элчихонаси томонидан уюштирилган бўлиб, унда бухоролик фотоҳаваскорлар ҳам лойиҳадаги ўн йўналиш бўйича ўз ишларини тақдим этдилар. Тадбирнинг очилиш маросимида Франция элчихонаси вакиллари ва маданият санъат аҳли иштирок этди.

М.КАРИМОВА

ТАБИАТИМИЗ МУСАФФО БЎЛСИН

Она сайёра — қўриқхона

Инсон саломатлиги атроф-муҳит мусаффолигига боғлиқ. Шу боис маиший хизмат тармоқлари, таълим-тарбия муассасалари ва саноат корхоналарида санитария ҳолатини яхшилаш учун муттасил амалий чора-тадбирлар кўриш зарур. Бу борада эртага бўладиган Республика экологик ҳашари учун мўлжалланган тадбирларимиз ҳам кўп. Хусусан, боғ ва хиёбонларни барги хазон ва турли тўкиндилардан тозалаш бўйича муайян ишлар олиб борилади.

Атроф-муҳитнинг мусаффолик даражаси ва тадбиркорлик субъектлари томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар таркибини лаборатория назоратидан ўтказиш бўйича мониторинг ишлари йўлга қўйилган. «Ҳомийлар ва шифокорлар» йили дастури асосида қишлоқ жойларида ҳаёт кечираётган кишилар ўртасида шахсий гигиена ва санитария маданиятини шакллантиришга қаратилган учрашув ва тадбирларимиз яхши самара бермоқда.

Сув — ҳаёт манбаи. Шу билан бирга сув бор жойда вируслар ҳам тез урчийди. Давлат санитария-эпидемиология назорати хизмати томонидан сув ҳавзалари атрофидаги корхона ва ташкилотлар ўртасида оби ҳаётни ифлослантиришнинг олдини олишга доир тушунтириш ишлари мунтазам олиб борилмоқда. Афсуски, шунга қарамай Самарқанд шаҳрида жойлашган Имом Восе ва Шокирбеков маҳаллалари ҳудудидан ўтувчи "Жарариқ" ва "Сиёбча" каналларига аҳоли томонидан ошхона ва ҳаммом сувлари бамайлихотир оқизилаётгани, тўкиндилар ташланаётгани ачинарли. Маҳалла оқсоқоллари ва фаоллари бундай ҳолларга муросасиз бўлиши керак. Ана шунда она табиатимиз мусаффо, оби ҳаётимиз тоза бўлади.

Азиз ФОЗИЛОВ,
Давлат санитария-эпидемология маркази ходими

Самарқанд.

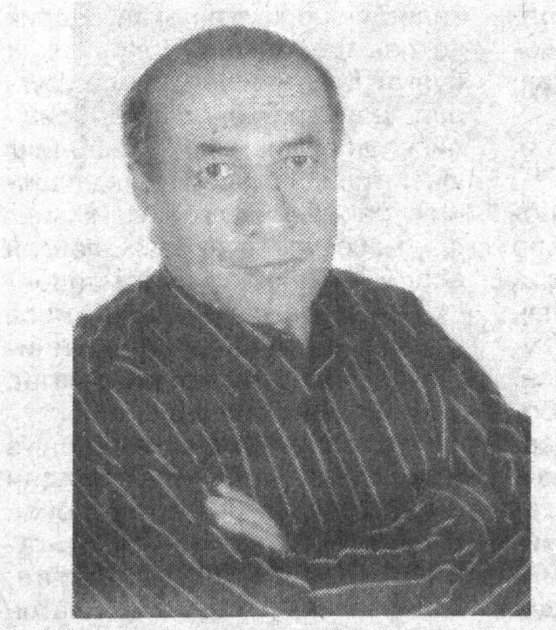

Усмон ҚЎЧҚОР

КУЗНИНГ НАФАСИДАН САРҒАЙДИ БОҒЛАР...

Ишқ — жунун,
сўнгандан кейин англанган,
На илож, ишқ —
Ҳақдан тортиқ деганлар.
Авжланар сув сепган сайин аланга,
Қаттиқроқ куяди қаттиқ севганлар.

Қандай савдоларга беланди бошим,
Оҳ, қачон бу юрак тошга айланар.
Ичимдан бир исён келади тошиб,
Бу исён кўзимда ёшга айланар.

Ошиқнинг аҳволи феълидан аён,
Кўрганлар ачиниб кетади нари.
Бу шўрлик қавмга минг йилдан буён
Ёлғон бир тасалли: “Ўтади бари...”

Оҳимдан муҳит бир силтанади-да,
Тоғдан пастга қақшаб қуйилар тошлар.
Ишқнинг бу ишвакор салтанатида
Ёлғон ростга ўхшаб
туюла бошлар...

* * *

Сочларинг бунча ҳам қора,
суюклим,
Ялдо кўчасини қўшиб ўрдингми?
Кўзларинг ундан минг бора,
суюклим,
Қорадир...
Мен кўрган кунни кўрдингми?

Ўзга рангни қандоқ топай улгуриб,
Ҳаёт-мамот деган вақт орасида.
Сочингу кўзингга термулиб туриб
Куйламоқ қийиндир
бахт борасида...

* * *

Кузнинг нафасидан сарғайди боғлар,
Дунё хотиротдай қолди тиниқиб.
Кўкка ҳадиксираб қарайди тоғлар,
Сунбула хаёлга толди синиқиб.

Самовий чанглардан Ой тортар хира,
Сувости тошидай жимжитдир олам.
Фақат шовва қўшиқ айтар шарқираб,
Юракдаги гулни чимчийди алам.

Манзилга оз қолди. Вақт араваси
Кечса бас кеч кузнинг азоб кўпригин.
Йўқдек бахтсизлигу бахтга парвоси —
Секин юмаётир
офтоб кипригин...

* * *

Сарҳисоб умрга
ташларкан назар,
Разм солар экан
ғаш-ла Ҳиротга,
Ҳазрат қилмоқ бўлди
Ҳаж сари сафар...
Ҳар гал бу сафари
ташланди ортга.
Ҳазрат тайёр эди
Буюк тавбага,
Бойқаро раъйин ҳам,
балки,
енгарди.
Қўйиб юбормади уни
Каъбага
Ҳасрат чекиб ётган
улуснинг дарди...

* * *

Замин беражакдир
баҳорга ҳисоб —
Ким яшашга ҳақли.
Ким чириб битар.
Ҳисоб бермагай ҳар ғаддорга Исо,
Хоинини чоғир ичириб кутар.

Баҳор!
Эй Оллоҳнинг уйғониш даври,
Фош этдинг аёну ниҳонларни ҳам.
Уйғотиб юбординг Ҳут,
Ҳамал, Савру
Чумоли, чаёну илонларни ҳам.

Мағзини сабрдек асради расо —
Буғдой ўз қобиғин ёрар кўкариб.
Ўзин ўлимига ҳазрати Исо
Ўзининг хочини борар кўтариб...

* * *

Галги мингйилликка
киргач янгидан,
Дунё юпунлашди,
дунё ўнгиди.
Вақт хийла ҳориган,
Даврон — гангиган,
Ҳаётнинг кўзлари чўкди,
тўнгиди.
Қон кечган тарихнинг
кир туғларидан
Жазиллаб томади
ваҳшат мойлари.
Кўринар
дунёнинг
йиртиқларидан
Башариятнинг
уят жойлари...

Ёқуб АҲМАДЖОНОВ

САРҲИСОБ МАНЗИЛИ

БАҒИШЛОВ

Буғотдаги музлар эримай туриб,
Шудгордан оқ қорлар аримай туриб,
Баҳорни соғинар тушида кўриб,
Ризқу насибаси ҳалол деҳқоним,
Одамзод наслига тимсол деҳқоним.

Кўкламда турналар ортига қайтар,
Қаҳратон ғуборин саболар ҳайдар,
Ниҳоли кўкарса шукрона айтар,
Ризқу насибаси ҳалол деҳқоним,
Одамзод наслига тимсол деҳқоним.

Заминга дил берган бобом ўзингсан,
Бузрукворлар айтган калом ўзингсан,
Навоий мадҳ этган зот ҳам ўзингсан,
Ризқу насибаси ҳалол деҳқоним,
Одамзод наслига тимсол деҳқоним.

Дейдилар: яхшига муносиб жаннат,
Руҳингга бегона иғво, маломат,
Сенинг бор ҳаётинг гўё ибодат,
Ризқу насибаси ҳалол деҳқоним,
Одамзод наслига тимсол деҳқоним.

ЎГИТ

Сен фақир дилини оғритма зинҳор,
Пул деган нарса бу қўлнинг киридир.
Умримиз сўнгида қандай кунлар бор,
Бу ёлғиз Аллоҳнинг пинҳон сиридир.

Мабодо ўшал зот қилса ирода,
Қорунлар бойлиги ғойиб бўлади.

Отлиқлар кўчада қолар пиёда,
Ночорлар юртнинг энг бойи бўлади.

Холиқи оламнинг лутф-карами мўл,
Кучу қудратининг йўқдир поёни.
Истаса шоҳ бўлур Юсуф каби қул,
Мусонинг ҳассаси ёрар дарёни.

ШУКРОНА

Дунё работида кўп турмас карвон,
Бизга ўткинчилик азал қисматдир.
Тазарру фаслига етибсан омон,
Билсанг, бу илоҳий бир марҳаматдир.

ОТА ҚОЗОНИ

Отангдек суянч тоғ бўлолмас ҳеч ким,
Отангдек тўкин боғ бўлолмас ҳеч ким,
Бировнинг қасрига сиғарсан уч кун,
Отангнинг айвони беминнат фақат.

Дунё деганлари бир улкан бозор,
Қаерига борма тарозу тайёр,
Миннатли паловда заҳар таъми бор,
Отангнинг қозони беминнат фақат.

Ҳою ҳавасларга сен кўнгил қўйма,
Таъналар ўтида оқибат куйма,
Амакингнинг зарбоф тўнини кийма,
Отангнинг қозони беминнат фақат.

Оқил ҳеч ўгирмас охиратдан юз,
Қиблани англатар Ота деган сўз,
Худодан умрини тилагин, эй дўст,
Отангнинг даврони беминнат фақат.

ФАНО САНОҒИ

Дунёнинг ишлари қизиқ, ажойиб,
Ҳар киши мисқолин ботмон санайди.
Қайсидир ўрмондан шер бўлса ғойиб,
Тулкилар ўзини арслон санайди.

Хиралар ҳамиша довруққа толиб,
Гоҳ хўтик келади тулпордан ғолиб,
Баъзан қумри, булбул бир четда қолиб,
Қарғалар ўзини хушхон санайди.

Ғофилга Намруднинг арвоҳи ҳомий,
Гўё унга етмас жаҳаннам коми,
Омонат кулбанинг омонат томи,
Ўзини мисоли осмон санайди.

Агар нафс юксалса, иймон тушар паст,
Нафс этар соҳибин бир кун хору хас,
Охират борлигин унутса ҳар кас,
Инсофли бандани нодон санайди.

Эй Одам зурёди, охиринг ёд қил,
Сарҳисоб манзили энг сўнгги манзил,
Фаришта аталмиш икки муаккил
Савобу гуноҳинг пинҳон санайди.

Мақсуд ҚОРИЕВ

АЛЛОМАЛАР АНЖУМАНИ

“Ибн Сино” тарихий романидан парча

Хоразмшоҳ саройи бугун ҳам гавжум. Бунда барча илм, маърифат аҳли жамулжам. Олиму фузалолар билан бирга шоиру ғазалхонлар, мусиқачилар, хонандалар, гўзал раққосалар ташриф буюришган. Саройга файз киргандай.

Мажлиси уламо кенгашидан сўнг катта базм бўлади. Хоразм ҳукмдори Абул Аббос Маъмун бағрикенг, заковатли шоҳ. Саройга олиму оқилларни йиғиб, Мажлиси Уламо деган маърифат маркази яратди. Қай шаҳар, қай вилоятда ном чиқарган, илм маърифатга ружу қўйган олим, шоир, табиб, файласуф, юлдузшунос бўлса, уларнинг барчасини турли йўллар билан Гурганжга олдириб келиб, жоиз шароитлар яратиб берди.

Шоҳнинг узоқни кўрадиган, илм аҳлига ён босадиган, ўзи ҳам аллома бўлган Абул Ҳусайн ибн Муҳаммад ас-Саҳлий деган вазири бўлиб, у мамлакатда нуфузи юқори, мустақил сиёсат олиб борувчи арбоб эди. Давлатмандлиги боисидан Бағдод халифалигидаги сингари вазирликни ҳам ворислик йўли билан олганди. Унинг фикрича, Хоразмшоҳ салтанати билан ёнма-ён вазирлик салтанати ҳам мавжуд бўлиши керак. Шунинг учун ҳам вазири аъзам саройда ўзича мустақил иш олиб борар, Маъмун ҳам унинг фикрлари билан келишиб ишлар, айни чоқда, вазир ҳам, шоҳ ҳам мувозанатни бошқариб туришга ҳаракат қилишар эди. Вазири аъзам Хоразм дорилфунунини тузишда ҳаммадан кўп хизмат қилди. Шоҳнинг ҳам, вазирнинг ҳам фикри шундай: агар салтанат атрофида ақлли, маърифатли кишилар йиғилса, бундай мамлакат қудратли, адолатли бўлур.

Бугун ҳашаматли саройда катта анжуман тўпланади. Унинг ташаббускори ҳам вазири аъзамнинг ўзи. Гурганжга Ибн Синонинг келиши уламолар анжуманига янада улуғворлик, салобат бахш этгусидир. Вазири аъзам шу баҳона бухоролик файласуф ва ҳакимни Маъмунга таништириб, кейин ундан оқ фотиҳа олмоқчи. Қолаверса, Ибн Синони Гурганжда олиб қолмоқчи, бунинг учун шоҳнинг эътибори, ҳиммати даркор.

Сарой шу қадар ҳашаматли, улуғвор эдики, бўсағасию эшикларидан тортиб то хоналарининг безакларигача, барчасини санъат мўъжизаси дейсиз. Деворлардаги суратлар, устун, девор ва шифтлардаги ўймакорлик кишини ҳайратга солади.

Саройга кираверишдаги махсус шоҳсупада бир гуруҳ машшоқлар давра қуриб Хоразм мақомларидан бир куйни эзиб-эзиб чалишмоқда. Мусиқа авжи анжуманга файз киритар, янада тантанаворлик бахш этарди. Мусиқанинг гўё адоғи йўқдек эди. Кимлар эшитмаган бу куйларни...

Муҳаммад ас-Саҳлий қабулхонада кутиб турганларни ичкарига даъват этди. Ёруғ ва кенг хона, шоҳсупада ҳукмдорнинг тилла суви юритиб ишланган тахти.

Шоҳ Маъмун ҳали ташриф буюрганича йўқ, уни кутишмоқда.

Ҳар кимнинг ўз ўрни бор, мутасадди кишилар уларни олдиндан белгиланган жойига олиб бориб ўтқазишмоқда. Меҳмонлар учун эса алоҳида жой тайёрланган. Белгиланган вақтда вазири аъзам билан бирга Мажлиси уламо аъзолари кириб келишди.

Бугунги анжуманнинг энг азиз меҳмони Ибн Сино! Навқирон ёшида улкан файласуф, қўли енгил ҳаким, илми теран аллома сифатида танилган. Замона зайли билан Бухоройи шарифдан Хоразм мулкига ҳижрат қилибдур.

Абу Райҳон Беруний улуғ риёзатчи — зукко юлдузшунос, билимдон муаррих, буюк адиб. Илм оламида унинг беназир рисолаларини билмаган одам йўқ.

Абу Наср Ироқ — риёзат, ҳандаса, табиат, жўғрофия фанлари бобида унинг олдига тушадиган аллома йўқ. Уни юнон олими Батлимусга қиёслаб иккинчи Батлимус ҳам дерлар.

Абу Хайр Ҳаммор — табобат илми соҳасида Жолинусга тенглашгулик ҳаким ва олим. Бир замонлар насоро динида бўлган. Айтишларига қараганда, тушида Муҳаммад алайҳиссаломни кўргандан сўнг, ислом динига кирган экан.

Абу Саҳл Масиҳий — етук файласуф, зукко олим. Алломалар ўртасида катта эътибор қозонган. Асли исми-шарифи Абу Саҳл Исо ал-Яҳё, Журжонда туғилган, Бағдодда таҳсил кўрган, кейин Хуросонда табиблик қилган, тарсо одам, Ибн Сино унинг асарларини ўқиган.

Мажлиси уламога тарихчи, аллома Ибн Мискавайҳ, шаҳар қозикалони Абу Наср, шайхул ислом, вазири аъзамнинг ўзлари, Абу Мансур Муҳаммад ар-Ролобий, Абу Абдуллоҳ ан-Найсабурий, Исҳоқ ибн Аҳмад ал-Бухорий, Абдулҳаким Муҳаммад ас-Солиҳ Коший, Абу Муҳаммад Холид ибн ал-Хизр Хўжандий, Абу Абдуллоҳ ибн Иброҳим ан Нотилий, Шарафиддин Абу Абдуллоҳ ибн Юсуф Исҳоқий ва яна бир қанча эътиборли алломалар аъзо, буларнинг раҳнамоси, бош мутасаддиси Хоразм шоҳи Маъмун эди.

Шу боис бу анжуман Маъмун дорилфунуни номи билан машҳури замондир.

Ибн Сино — ана шу олимлар силсиласида энг ёши ва етуги. Илм аҳли ҳақда кўп ривоят ва ҳикоятлар эшитишган, аммо ўзини кўришмаган. Хоразмлик алломалар учун Ибн Синони кўриш, сўзлашиш шарафли. Анжуманга тўпланганларнинг аксарияти оламга доңғи кетган ҳакимни шунчалик ёш, навқирон йигит деб ўйлашмаган.

— Мен сизни фиқх илми соҳасида билағон деб ўйлагандим, риёзатдин ҳам бохабар экансиз. Тағин кимёгар, тағин файласуф, устига-устак табиб, бу бир кишига кўплик қилмасму? — деди бироз кесатиброқ Абу Наср Ироқ.

Ибн Сино жавоб учун оғиз жуфтлаган ҳам эдики, унинг ўрнига Беруний жавоб қилди:

— Ибн Сино ҳаммадан бурун файласуф, кимё, алжабр, табиат илмидан ҳам хабардор, илмнинг кўп қирраларига оид ёзган рисолалари қўллардан-қўлларга ўтиб юрур, табобат соҳасида ҳозир унинг олдига тушадурғони йўқдур, десам янглиш бўлмас. Бу қиёсимдан Масиҳий ҳазратлари хафа бўлмаслар, деб ўйлайман. Нима қилса ҳам Ибн Сино содиқ шогирдлари-ку?!

— Жуда ошириб юбордингизлар, сизлар ўйлаганча эрмас, — деди бир оз хижолат чекиб Ибн Сино.

— Мени, афу этурсиз, ўзингизни камтарликка олмай қўяқолинг, довруғингиз баланддур, омад келганда ушлаб қолмоқ даркор. Азизим, бунинг устига ҳали сиз навқиронсиз, қани энди биз ҳам сиздек ёш бўлсак эди, — деди хўрсиниб Абу Наср ал-Ироқ.

Шу вақт ҳудайчининг овози келди:

— Буюк Хоразм шоҳи Абул Аббос Маъмун ҳазрати олийлари ташриф буюрдилар!

Мусиқа тантанавор янгради. Ҳамманинг кўзи эшик томонда. Сиймосида салтанат виқори мужассам бўлган Хоразм шоҳи мулозимлари билан кириб келди, ёнида вазири аъзам.

Шоҳ Маъмун ҳали ёш, эндигина йигирма иккига кирган. Келишган, жуссаси пишиқ, икки юзидан нур ёғиб турарди... Мусиқа садолари остида келиб тахтга ўтирди-да, сарой аҳлига қараб жой-жойларига ўтиришни ишора этди.

— Ҳазрати олийлари, пушти паноҳимизсиз, бахтимизга минг йиллар омон бўлғайсиз, Худойи таоло умрингизни зиёда қилсун, илоҳо мўмин-мусулмонларнинг бахтига салтанатингиз барқарор бўлгай. Ҳазрати олийлари, Сизнинг иноятингиз бирлан дунёга келмиш Мажлиси уламо ҳузурингизда ҳозир бўлмиш, ижозат этсангиз бу ерда жамулжам бўлган сарой аҳлига мажмуа ишлари хусусинда маълумот берсам, — деди вазир одоб билан.

Шоҳ шаънига ана шундай мақтов сўзларни айтиш подшоҳлар саройида расм-русум бўлган одат эди. Ўртага жимлик чўкди, барчанинг эътибори бутун Хоразм мулкини тебратиб турган олий зотга қаратилган. Шоҳ бу сафар вазири аъзамнинг бошқа сўзлашига йўл бермай, йиғилганларга мурожат этди:

— Аҳли уламою фузало, зуфунунлар,

сизларга бир сўровим бордир, ўйлайманким бул анжумандаги алломалардин тўғри жавоб олурмен. Қани, айтингларчи, оддий маъданни олтинга айлантириб бўлурму?

Тағин жимлик чўкди. Демак бугун мусоҳаба, илмий мулоқот шу хусусида боради. Йиғилганлар ҳар бири шоҳнинг бу саволига жавоб бермоғи даркор. Ҳамма билади, Хоразмшоҳ исботсиз, қуруқ жавобларга учадиганлардан эмас, асослаш керак айтилган фикрни. Мабодо жавобингиз унга хуш келса, яхши мукофотлар билан дилингизни хушнуд этгай. Қани, юрак ютиб биринчи ким чиқади? Сўров оддий, аммо кўп жиҳати мураккаб, билмасдан туриб гапиришга ҳеч ким ботинмасди.

Абу Носир ал-Ироқ изн сўраб ўрнидан турди, ҳар қалай шоҳнинг жияни эмасми, саройда ўзини эркин тута олади.

— Улуғ давлатпаноҳ, бир афтода фуқаройингиз, эҳтиром билан ҳурматимни изҳор этиб демоқчиманки, қадимий китобларда ёзилишича, алкимёгар, яъни сеҳргарлар маъдандан олтин ясашнинг сирларини топишган, аммо уни ишлаш усулларини, қўшиладиган кимёвий моддаларнинг номи, миқдори ҳақидаги маълумотларни яширганлар, сир-асрорини ёзиб қолдирмаганлар. Замонамиздаги кимёгарлар орасида бунақанги алломалар ҳозирча йўқдур. Биздан аввал, юз йиллар илгари ўтган кимёгар ал-Жобир Ҳайёоннинг рисолаларида бу хусусда ёзувлар бор, дейишади. Камина қулингиз ўша рисолани, тўғрисини айтсам, ўқимаганмен.

Сарой аҳли ўртасида бир оз ғовур-ғувур бўлди, мазкур масала ҳаммани қизиқтирарди, албатта. Шоҳ қизиқ масалани ўртага ташлади, бунинг боиси ҳам бор, йиғилганлар эртага чиқиб Мажлиси уламода муҳокама этилган гапларни мамлакат аҳлига етказишлари турган гап. Бу эса Маъмун уламолари кенгашининг обрў-эътиборига жуда катта таъсир кўрсатгай. Хоразмшоҳ атайин шу саволни ўйлаб топган. Зеро шу мақсадда бўлса керак, бугун анжуманга олимлар қаватида бу ишга муносабатдор жуда кўп одамлар ҳам чақирилган.

Абу Саҳл Масиҳий одоб ва эҳтиром билан ўрнидан турди, шоҳга қараб таъзим бажо келтирди-да, гап бошлади:

— Буюк адолатли шоҳимиз, сиз бу анжуманда қизиқ бир муаммоли саволни қўйдингиз, баъзи кўтоҳназар одамлар бунинг аҳамиятини тушунмайдурлар. Сиз айтган масала, албатта, алкимёнинг ишидир, биз файласуф, табибларнинг тишимиз ўтмайди, лекин шуни биламанки, устоз ибн Ироқ ҳақ гапни айтди, агар ўша йўқолиб кетган китоблар топилса, жумбоқ ўз-ўзидан ечилган бўлур эрди. Биздан илгари ўтган кимёгар аллома Розийнинг "Сирлар китоби"ни ўқиганим бордир, ўша рисолада ҳам шу масалада қимматли фикрлар баён этилмиш.

— Ўртамизда кимёгарлар, риёзатдан хабардор, шу ишга азимат қўйган алломалар бордур, нечун бу ҳақда ўйлаб кўрмайдурлар? — деб сўради шоҳ Маъмун ўтирганларга мурожат этиб.

Савол бир дақиқа жавобсиз қолди. Беруний Ибн Синога қаради. Ҳар ҳолда у шоҳга бир маъноли жавоб топиб берар деб ўйлади. Ахир бу иккала олим табиат фанлари бобида ҳам ўзаро қанча мунозара олиб бордилар. Боз устига Ибн Сино Хоразм шоҳига ўзини таништиб ҳам олиши керак! Беруний ҳам бу ҳақда кўп нарса билади, аммо шоҳ Маъмуннинг алломага унчалик хоҳиши йўқ.

Ибн Сино саволга жавоб бермоқчи эди-ю, лекин улуғ устозлар олдида тўсатдан чиқиб маҳмаданагарчилик қилишни ўзига эп кўрмай турди. Ҳаммор, Ироқ, Беруний ва бошқа илм бобида соч-соқоли оқарган олимлар ўтирибдилар. Берунийнинг имо-ишораси Ибн Синога далда бўлди. Ўрнидан туриб шоҳга мурожаат этди:

— Олампаноҳ, ҳазрати олийлари, мен Бухоро амири кутубхонасида кўп мутолаа қилганмен. Маълумотингиз учун шуни айтайким, унда илмий китоблар бисёр эрди, барчасини ўқиб чиқмоқ учун киши вақти ҳам, умри ҳам етмагай. Китоблар ичра Абу Ироқ, Масиҳий ҳазратлари айтган алкимёгарларнинг рисолаларини учратгандурмен. Мавлоно ал-Ироқ номини келтирган Жобир ибн Ҳайёоннинг рисоласини ҳам жуда қизиқиб ўқиганмен. Бироз рухсатингиз бирлан, ана шу ҳақда маълумот берсам, аҳли илм учун қизиқарли бўлур, деб ўйлаймен.

— Сўзлай берингиз, биз ахир шу мақсадда мунозара, мулоқот учун анжуман тузганмиз, — деди ас-Саҳлий Ибн Синони қувватлаб.

— Алкимёгар Жобир ал-Ҳайёоннинг ёзувларига қараганда, Аллоҳи таолонинг изми бирлан яратилган заминимиз бағрида икки хил буғланиш мавжуд: бирламчи, сувдан ҳосил бўладирган буғ, иккиламчи, ернинг ўз ичиндан кўтариладурғон қуруқ тутун — бухордир. Буғдан симоб, қуруқ тутундин олтингугурт бунёдга келур. Қизиғи шундаким, ана шуларнинг бирикмасидин турли маъданлар юзага келгай. Нега маъданлар хилма-хил бўлур? Бунинг сабаби ана шу ҳосил бўлган маъданларнинг турли нисбатда ва ҳар хил тозаликда бўлишидир. Фақат олтин билан кумушнинг таркиби ниҳоятда тоза, улар ер остидаги ҳаракат жараёнида етук нисбатда бириккан бўлурлар. Алкимёгар Ҳайёоннинг рисоласида мана шул ҳақиқат асосланган.

— Ҳайёоннинг фикрларини бизга яхши баён этдингиз, энди менинг сизга саволим шулким, биз ана шундай, тоза ва соф маъдан ярата олурмизму? — сўради Хоразмшоҳ Ибн Синога мурожаат этиб.

Шоҳ Маъмун бош силкиб давом этинг, дегандек ишора қилди.

Ибн Сино:

— Устозим Масиҳий жаноблари айтганларидек, биздан олдин ўтган кимёгар олим Розий бу соҳада кўп амал кўрсатди. "Сирлар китоби" рисоласини ўқиган бўлсангиз, Жобир сингари у ҳам иксир ёрдамида бир маъданни иккинчи маъданга айлантириш хусусида анчагина тажрибалар ўтказди. Розийнинг яратган маъдани кўриниш жиҳатидан олтинга ўхшаса ҳам, лекин ҳақиқий олтин эмасди.

Фикримча, бир маъданни иккинчисига айлантириш учун унинг таркибий қисмлари, яъни олтингугурт, симоб ва бошқа эритмалар орасидаги нисбатни ўзгартириш керак. Ваҳоланки, бизлар бу нисбатнинг қандай эканлигини билмаймиз, демак уни ўзгартиришга қодир эмасдурмиз. Бунга заминимизнинг ўзи қодирдир, булар ҳаммаси Аллоҳнинг иродаси билан бўладурғон табиий жараёнки, унинг сирларига инсон ақли ҳозиргача етолмайди.

Давра сув қуйгандек жимиб қолди, барчанинг диққат-эътибори бухоролик алломага қаратилган.

— Демак, сизнинг фикрингиз бўйинча олтинни кимё йўли билан сунъий равишда яратиб бўлмас, шундайми? — синчковлаб сўради Маъмун.

— Филҳақиқат, ҳазрати олийлари, мен айтдим, ўша ер қаъридаги улкан жонланиш, симоб билан олтингугуртнинг, яна турли маъданларнинг аралашуви жараёнида бирикмаларнинг сифатига қараб турли маъданлар юзага келур. Руҳ, пўлат, темир, мис кабилар, аммо олтин билан кумуш энг олий қоришмадан бунёд этилур. Унинг жадвали бизга сирлигича қолмоқда.

Бухорода бир алкимёгар бирлан учрашдим. Ул ўзи бир тарсо эрур, боз устига маъдандан олтин қилмоқчи бўлиб хўп уринган. Ўз кўзим билан кўрдим унинг ишларини. Олтин топмоқ йўлида жустижўй этиб ул шўрида бутун борушудидан, соғлиғидан ажралибдир. Менга олтинга ўхшаш, ўзи яратган олтин рангли жисмларни кўрсатди, лекин улар тилла эмас. Фақат бир сирни топа олмадим, бўлмаса ҳаммаси жойида бўлур эди, деб зорланарди. Демоқчиманким, маъдандан олтин ясаб бўлмас, агар мумкин бўлса, зуфунун донишлар аллақачон ишлаган бўлур эдилар. Унда жаҳонда энг арзон нарса олтин бўлур эрди, шунда одамлар ҳожат жойларини ҳам олтиндан ясаган бўлур эрдилар, хулосаким, маъдан олтин бўлмас, олтин эрса маъдан. Бу ҳақ гап. Аммо инсонлар ўз меҳнати бирлан маъданлардан бойлик, олтин келатурғон ноёб нарсалар яратурлар.

Ибн Сино шоҳга таъзим қилиб, ўрнига ўтирмоқчи бўлган эди, Маъмун унга мурожаат этди:

— Ўзингизни таништиринг, сиз ким бўлурсиз?

— Кечиргайсиз, мен бухоролик Абу Али Ҳусайн ибн Абдуллоҳ ибн Сино бўлурмен.

Шоҳ Маъмун ўрнидан турди ва деди:

— Хуш келибсиз элимизга, ташрифингиз билан бизни муфарраҳ этдингиз. Сиз ҳақингизда кўп эшитганмен, қани, марҳабо, ҳузуримга келингиз!

Ибн Сино қўлини кўксига қўйиб, шоҳга миннатдорлик билдирди.

— Айтинг-чи, ҳозиқи замон, Бухоро кутубхонасига Ибн Синонинг ўзи ўт қўйибдур, деган овозалар тарқалмиш. Сиз ундан барча рисолаларни ўқиб олибдурсиз-да, кейин китоблардаги сиру асрорларни бошқа ҳеч ким билмасун деб, ўт қўйиб юборган эмишсиз, шу тўғрими?

Ибн Сино шоҳга қараб турди-да, ўша кезлари битган бир рубоийсини ўқиб берди:

Қандай кишиларки, фазлимга ҳасад,
Ғийбатдан бошимга бўлдилар бало.
Камолу ҳикматим пастга урилиб,
Ҳар ерда нодонлик этдилар намо!

Барча йиғилганлар баробарига бали, бали деб юборишди. Ибн Сино шоҳга ва мажлис аҳлига қараб таъзим-тавозе қилар, бир оз хижолат чекар, бундай вазиятда на бориб жойига ўтиришни, на шоҳ ҳузурида туришни билмай ҳайрон эди. Шунда шоҳ Маъмун вазири аъзамга ишора қилиб, заррин тўн олиб келишни буюрди. Мажлиси уламонинг бугунги кенгаши Ибн Сино учун обрў-эътибор олиб келди, бундан табиб бағоят хурсанд, кўнгли кўтарилиб, таъзим қила-қила жойига келиб ўтирди.

ҲИНДИСТОН, ҲОМЕР ВА БЕРУНИЙ

Хоразм Маъмун академиясининг номлари бизга яхши таниш ва азиз бўлган қайси бир намояндаси фаолиятига назар ташласак, уларнинг том маънода қомусий билим соҳиблари бўлганини кўриб, ҳайратга тушамиз. Улар илм-фаннинг ўша даврда Шарқда кашф этилган барча соҳаларида чуқур из қолдирибгина қолмай, айни пайтда Ғарбнинг илмий ва бадиий тафаккуридан ҳам баҳраманд бўлганлар.

Ҳинд халқининг улуғ фарзандларидан бири Жавоҳарлаъл Неру қамоқхонадан қизи Индирага 1932 йил 24 июн куни йўллаган мактубида буюк ватандошимиз тўғрисида бундай ажойиб сўзларни ёзган эди: «Мен сенга султон Маҳмуд Ғазнавий тўғрисида ҳикоя қилган ва Маҳмуднинг илтимоси билан форс тилида «Шоҳнома» ёзган шоир Фирдавсий тўғрисида нималарнидир айтган эдим. Аммо мен сенга Маҳмуд замонасида яшаган ва у билан бирга Панжобга келган бошқа бир улуғвор инсон тўғрисида ҳеч нарса демаганман. Бу ўша даврдаги шафқатсиз ва фанатик жангарилардан кескин фарқ қилган маърифатли инсон ва олим Ал-Берунийдир. У бутун Ҳиндистон бўйлаб саёҳат қилиб, янги мамлакат ва унинг халқини тушунишга интилган. У ҳиндларнинг қарашлари билан танишишни шундай хоҳлаганки, ҳатто санскритни ўрганиб, ҳиндларнинг асосий китобларини ўқиб чиққан. У ҳинд фалсафаси, фани ва санъати Ҳиндистонда қандай ўқитилган бўлса, уларни шундай ўрганган. «Бхагавадгита» унинг том маънода севимли китоби бўлган. У жанубдаги **Чолалар** салтанатига борганида, у ердаги катта суғориш иншоотларини кўриб, ҳайратга тушган. Унинг Ҳиндистон бўйлаб қилган сафарлари йилномаси сайёҳларнинг бизгача етиб келган буюк қадимий китобларидан биридир. Вайроналар, қон тўкишлар ва ноаҳилликлар авж олган бир замонда у ҳақиқатни сабр-тоқат билан кузатувчи, ўрганувчи ва тушунишга интилувчи олим сифатида гавдаланади».

Чиндан ҳам, Беруний «Ҳиндистон» асарида жаҳондаги энг қадимий халқлардан бирининг тарихи ва маданиятини, ҳинд олимларининг таълимотларини чуқур ўрганиб, шу халқ руҳини ва у ҳақдаги ҳақиқатни тушунишга, унинг жаҳон тамаддунига қўшган ва қўшиб келаётган ҳиссасини яққол кўрсатишга эришди. У санскритни шундай мукаммал эгаллаган эдики, ҳатто шу тилда ёзилган «Панчатантра»нинг VIII асрда Абдуллоҳ ибн Муқаффа томонидан паҳлавийчадан араб тилига таржимасидан мутлақо қаноатланмай, уни имкон топганида аслиятдан қайта таржима қилмоқчи бўлган. Олим «Панчатантра»нинг мазкур арабча нусхаси муносабати билан аслиятдан чекинмаслик, унга бегона матнни қўшмаслик таржима санъатининг асосий шарти эканини бундан минг йил муқаддам илмий асослаб берган.

Афсуски, Берунийнинг адабий асарлари бизгача етиб келмаган. Унинг «Панчатантра»ни араб тилига қайта таржима қилган ё қилмагани ҳам маълум эмас. Аммо шу нарса аниққи, у адабиёт ва санъат назариясини яхши билган. Унинг эстетик қарашлари, мутахассисларнинг фикрларига қараганда, Аристотел ва Платон сингари юнон файласуфларининг асарларидан муайян даражада озиқланган. Санъат ва адабиётнинг пайдо бўлишини Беруний, юнон олимлари сингари, инсоният жамиятининг иқтисодий муаммолардан секин-аста юқори кўтарилиб, табиатдаги гўзалликни илғай бошлаш жараёни билан узвий боғлаган. Ана шу тарзда бадиий диднинг пайдо бўлиши билан жамиятда санъатга бўлган эҳтиёж кучайиб борганки, натижада санъат ва адабиёт кишиларга шодлик бағишловчи, улар руҳини кўтарувчи воситага айланиб борган.

Агар Берунийнинг кўпгина асарларида санъат ва адабиётнинг умумий масалаларига оид фикрлари баён қилинган бўлса, биз олимнинг «Ҳиндистон» асарига «Ҳиндларнинг грамматика ва назм тўғрисидаги китоблари» деган махсус бобнинг ҳам киритилганини кўрамизки, бу унинг ҳинд тили ва адабиётига айрича меҳр қўйганидан шаҳодат беради. Берунийнинг айтишича, ҳинд олимларининг грамматика ва назм (шеърият)га оид асарлари кўп бўлибгина қолмай, уларнинг аксар илмий асарлари назм билан, аниқроғи, шлока деб аталмиш қадимги шеърий вазнда ёзилган. Беруний шлоканинг вазн хусусиятларини мукаммал текшириб, уни аруз билан қиёслашга, унда ҳам ҳарф, товуш ва бўғин сингари фонетик ҳамда туроқ ва баҳр сингари лингво-поэтик унсурларнинг муҳим аҳамиятга эга эканини кўрсатишга алоҳида эътибор берган. Шу билан бирга, унинг кузатишига кўра, шлокада, аруздан фарқли ўлароқ, икки-уч ундош товушлар ёнма-ён келиши мумкин. Шлокада кўп тарқалган ўлчовлар тўртта бўлиб, уларнинг гуруҳланишидан туроқ ва баҳрлар ҳосил бўлади. Арузлаги сингари шлокада ҳам байтлар бўлиб, улар икки қисмга ажралади ва ҳар бир қисм *оёқ* деб аталади. Беруний *оёқ* тушунчаси тўғрисида тасаввур уйғотиш ниятида уни юнон шеърий вазни билан қиёслаб, бундай ёзади: «Юнонлар ҳам байтларни оёқлар, деб атайдилар. Сўзлардан таркиб топган оёқлар силлабий бўладики, бунда ундошлар унли билан ёки унлисиз... келади».

Берунийнинг қадимги ҳинд шеър тузилиши тўғрисидаги фикрларига тўхталишдан мақсад унинг юнон шеъриятини яхши билгани, шу шеърият намуналаридан хабардор бўлибгина қолмай, унинг назарий масалалари билан ҳам фаол қизиққанига эътиборни қаратишдир.

Беруний илмий меросидан яхши хабардор бўлган, шу меросни ташкил этган асарларда «Илиада»даги айрим мотивлар билан муштарак парчаларни кўрган рус ва Европа олимлари узоқ йиллар мобайнида Берунийнинг Ҳомер асарини ўқиганлиги масаласида баҳслашиб келганлар. 1941 йил қишида, Ленинграддаги қамал пайтида очлик ва хасталикдан вафот этган шарқшунос С.А.Жебелев 1915 йили рус олимлари орасида биринчи бўлиб шу масалага эътибор қаратган. Бундан анча аввал, XIII асрда Вена шарқшунослик мактаби намояндаси Венрих Ҳомер асарларидан ҳатто бирор каттароқ лавҳа ҳам ўша вақтгача араб тилига таржима қилинмаган деган. Лекин XIX асрнинг ўрталарида XII асрда яшаган Аш-Шаҳрастонийнинг дин тарихига оид асарида Ҳомер достонларидан олинган 38 ҳикматли сўзнинг берилганлиги маълум бўлган. Бироқ кейинчалик аниқланишича, бу ҳикматли сўзлар Ҳомер ижодига мансуб бўлмай, уларнинг аксар қисми Менандрнинг шеърий маҳсулоти экан. Шунга қарамай, XIX асрда «Минг бир кеча»даги «Синдбод саёҳатлари» билан «Одиссея»даги айрим бобларнинг қиёсий ўрганилиши Ҳомернинг араб тилига таржима қилинган ё қилинмаганлиги масаласига яна долзарблик бағишлади.

Бу масаланинг ечими эса атоқли рус шарқшуноси И.Ю.Крачковскийни анча вақтдан бери қизиқтириб келган «уч кўчирма» масаласига ойдинлик киритиши мумкин эди. Олимнинг айтишича, «Ҳиндистон» асарида келтирилган бу уч кўчирманинг иккитаси Ҳомернинг «Илиада», учинчиси эса «Одиссея» асаридан олинган. У «манбаи, айниқса, равшан ва ҳеч қандай шубҳа уйғотмайди»ган сўнгги кўчирма тўғрисида бундай дейди:

«Ал-Беруний ҳиндларда руҳий мавжудотлар маскани бўлмиш етти самовий иқлимнинг мавжудлиги ҳақида бундай ёзади: «Юнонлар ҳам осмонни ана шу тарзда йиғинлар жойига айлантирганлар. Иоанн Грамматик Проклнинг (VI асрда яшаган муаллиф. — **Н.К.**) фикрини рад этиб, бундай дейди: «Баъзи бир диалектиклар сут*, арабчасига эса ал-Мажарра (Сомон йўли) деб аталган иқлимни ақл-идрокли мавжудотларнинг маскани, деб ҳисоблайдилар». Шоир Ўмир (Ҳомер — **Н.К.**) ҳам айтади: «Сен мусаффо осмонни тангрилар учун мангулик маскани этдинг. Уни шамол вайрон қилмайди, ёмғир ювиб юбормайди, қор кўмиб ташламайди, аммо унда булутсиз порлоқ бир шаффофлик мавжудки, булут шу шаффофликка соя ташлаган бўларди». Захау (XIX асрда яшаган шарқшунос олим. — **Н.К.**) сўнгги кўчирмага монанд сўзларни тополмаган, ҳолбуки, у «Одиссея»даги (VI, 42 — 45) Олимп тасвирининг қарийб айнан баёнидир:

Дейдиларки, Олимпда
абадиян мустаҳкам
Тангрилар маскани бор;
уни бузолмас шамол.
Уни ювολмас ёмғир
ва унда бўлмайди қор,
Унда фақат булутсиз осмон бор,
оқ шуъла бор».**

Чиндан ҳам, «Ҳиндистон» асарида Ҳомернинг кўчирма тарзида келтирилган тангрилар маскани ҳақидаги сўзлари билан шу сўзларнинг «Одиссея»даги бадиий ифодаси ўртасида мутлақо фарқ йўқ, десак хато бўлмайди. Бинобарин, Берунийнинг «Одиссея» достонини ўқигани ёки Ҳомер асарининг худди шу парчаси билан аслият орқали таниш бўлгани шубҳа уйғотмайди. Аммо айни пайтда биргина шу мисолга таяниб, Беруний Ҳомер ижоди билан бевосита таниш бўлган, дейиш ҳам тўғри эмас.

И.Ю.Крачковский давом этиб, яна ёзади:

«Илиада»дан олинган кўчирманинг манбаини белгилаш бир оз мушкулроқ, лекин бу ерда ҳам унинг юнонча матн билан алоқаси аниқ кўзга ташланиб туради. Бу нарса, бир томондан, Ал-Берунийнинг диққат-эътиборини ўзига тортган ҳиндча тасаввурларнинг мураккаблиги билан, иккинчи томондан, араб маданияти соҳиблари учун юнон мифологияси туғдирган катта қийинчиликлар билан изоҳланади. Ал-Беруний ҳиндларда беш унсур: осмон, шамол, сув, олов ва ер билан боғланган туйғулар функциясини текширар экан, осмон эшитиш ва эшитилмиш билан боғланади, деган ақидага тўхталиб ўтади. «Мен, — деб давом этади у, — улар товуш билан осмонни бир-бирига боғлаганларида, нимани кўзда тутганларини билмайман. Менингча, бу нарса юнонлар шоири Ўмирнинг: «Етти куй соҳиблари бирбирларига ёқимли товуш билан сўзлайдилар ва жавоб берадилар», деган сўзларига ўхшаб кетади. У (яъни Ҳомер — **Н.К.**) етти сайёрани кўзда тутган. Бошқа шоир айтганидек, «Ҳар хил куйоҳангли иқлимлар сони еттига бўлиб, улар доимо ҳаракат қилади ва Парвардигорни улуғлайди, зероки, Парвардигор уларни ушлаб туради ва юлдузсиз иқлимнинг олис чеккаларигача ўз бағрига олади». Менингча, етти рақами Ал-Берунийнинг етти самовий иқлимни етти муза(санъат) билан аралаштириб юборишига сабаб бўлганига шубҳаланмаса ҳам бўлади. Борди-ю, шундай бўлиб чиқса, кўчирмада «Илиада»даги (I, 604) муза (санъат)лар тўғрисида сўз борган қуйидаги мисранинг мазмуни акс этганини кўриш мумкин:

Бир-бирига ёқимли
товуш-ла жавоб бериб,
музалар куйлашади***.

Бундай тушунишда Ал-Беруний келтирган кўчирма қарийб ҳарфма-ҳарф мос келади».

И.Ю.Крачковский «Ҳиндистон» асарида Ҳомердан келтирилган учинчи кўчирмани ҳам қиёсий ўрганиб, уни ҳам бевосита аслиятдан олинган, деб ҳисоблайди. Аммо олим: «Беруний юнон тилини билганми?» деган ҳамлетона саволга узил-кесил ижобий жавоб беришга шошилмайди.

Беруний сўнгги асарларининг бирида ёзишича, фалакнинг гардиши билан Хоразмга бир юнон келиб яшаб қолган экан. Ёшлик чоғлариданоқ билимга чанқоқ бўлган Беруний унга турли уруғлар, донлар, мевалар ва ўсимликларни олиб келиб, уларнинг юнон тилида қандай номланишини сўраб, ёзиб олган. Олимнинг фармакогнозияга бағишланган асари — «Сайдана»нинг майдонга келишига озми-кўпми ҳисса қўшган шу юнонни тадқиқотчилар табиб ёки аптекачи бўлган, деб тахмин қилишади.

Хуллас, айтиш мумкинки, ўз даврининг полиглотларидан бири ҳисобланган Беруний юнон тилидан илк сабоқни мазкур табиб ёки аптекачидан олган, кейинчалик Аристотел ва Платон тилини мукаммал эгаллаб борган. Унинг юнон тилини қунт билан ўрганиб, Ҳомернинг «Илиада» ва «Одиссея» асарларини бемалол аслиятдан ўқиганига шубҳа қилмаса ҳам бўлади.

И.Ю.Крачковский ўз мақоласида яна бир нарсани катта мамнуният билан қайд этган: «Шу нарсани ҳам айтиш мароқлики, — деб ёзади олим Берунийнинг «Сайдана» асарини назарда тутиб, — у мазкур китобининг бир неча саҳифа қуйироғида Мисрнинг қадимий пойтахти Фива тўғрисида ёзар экан, Ҳомер уни ўз достонида тилга олганини айтиб ўтган».

Шубҳасиз, санскрит, иброний, сурёний каби кўплаб тирик ва ўлик тиллардаги асарларни бемалол ўқий олган Берунийнинг юнон тилини ҳам билгани, балки биз ўйлагандек, оламшумул воқеа эмасдир. Аммо бу факт қомусий олимнинг антик давр тарихи, фалсафаси, адабиёти ва санъатидан ҳам яхши хабардор бўлганини, унинг муайян илмий ғоя ва қарашларининг шаклланишида бу буюк манбанинг ҳам хизмати оз бўлмаганини кўрсатади. Шунинг учун ҳозир турли тилларни эгаллаб, шаклланиб бораётган авлодлар олдида буюк ватандошимизнинг илмий меросини қиёсий метод асосида ўрганиш, унинг Аристотел, Платон, Ҳомер сингари буюклар билан бир сафда туришини асослаш вазифаси туради.

Наим КАРИМОВ,
филология фанлари доктори, профессор

** И.Ю.Крачковский сут сўзидан олдин унинг юнон тили ва ёзувидаги нусхасини келтирган.*

*** Олим бу парчадан олдин ҳам унинг юнон тили ва ёзувидаги нусхасини келтирган.*

**** И.Ю.Крачковский бу ерда ҳам мазкур мисрадан аввал унинг юнонча нусхасини келтирган.*

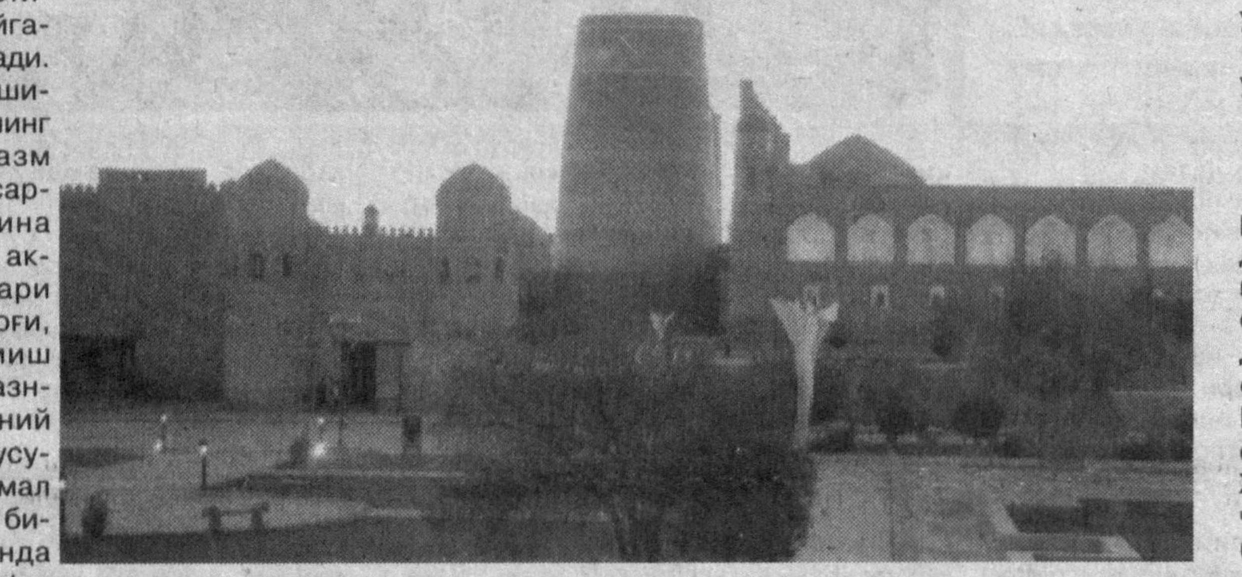

Бир асар тарихи

«ЁШЛАР БИЛАН СУҲБАТ» КЎРГИЛИКЛАРИ

1966 йилнинг май ойи бошлари. Тошкент зилзиласидан кейинги нотинч, тўс-тўполон кунлар. Устоз адиб Абдулла Қаҳҳор 60 ёшга тўлиши муносабати билан Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти унинг олти томлик асарларини, «Ёш гвардия» нашриёти эса «Ёшлар билан суҳбат» китобини нашр этишни режалаштирган. Адиб, ўз одатига кўра, бўлғуси китобларига кирадиган асарларининг жиддий таҳрири билан банд. Шу орада у киши мени хонадонига таклиф қилиб, қўлимга 20 чоғли мақола рўйхати битилган қоғозни тутқазди ва: «Буларнинг қўлёзмалари сақланмаган. Кутубхоналарга бориб қидиришга вақтим бўлмаяпти. Шу рўйхатдаги нарсаларни топиб кўчириб берсанг. Уларнинг бир қисмини «Олти томлик»нинг 6-томига, муносибларини эса «Ёшлар билан суҳбат»га киритмоқчиман, — деди ва давом этиб: — Араб, лотин ёзувига қалайсан?», — деб сўради. «Эпласам керак, қийналсам ёрдам берадиган шогирдлардан бор», деб устозни хотиржам қилдим. Дарҳақиқат, рўйхатда араб ва лотин ёзувида чиққан 20—30-йилларга оид мақолаларнинг номлари ҳам бор эди. Ўтган йили университетни тугатиб «Маданият» газетасида иш бошлаган, болалик йиллари Шинжонда яшаб, ўқиб, арабча ёзувни пухта эгаллаган Ёқубжон Яквалхўжаевни ёнимга олиб зилзилада дарз кетган «Турон», Навоий номидаги ва университетнинг Асосий кутубхоналарида ўтириб, икки-уч кун ичида рўйхатдаги барча мақолаларни топиб, кўчириб, талабчан адиб олдида хижолатга қолмаслик учун кўчирилган матнларни аслиятга қайта-қайта солиштириб чиқдик. Муҳим бир ҳол: адиб берган рўйхатда мақолалар босилган нашр манбалари ҳам кўрсатилган, улар ёнига «тахминий» деган сўз қайд этилган эди. Шуниси қизиқки, «тахминий» дейилган манба ва саналарнинг барчаси аниқ бўлиб чиқди: рўйхатда кўрсатилган нашрларни қўлга олиб, очиб кўрсак, ҳаммаси ўз ўрнида. Шунда мен бу аломат алломанинг хотираси ниҳоятда тиниқлигига тан берганман.

Кўчирмаларни олиб бориб берганимда «Мунча тез!», деди устоз ва миннатдорлик билдириб давом этди: «Ёш гвардия» директори Сотиболди ниҳоятда одобли, интизомли йигит. Яхши бўлди. «Ёшлар билан суҳбат»ни ваъда қилинган кундан олдинроқ олиб бориб унинг қўлига тутқазадиган бўлдим».

Айни шундай бўлди. Директор Сотиболди Йўлдошев китоб қўлёзмасини мамнуният билан қабул қилиб олди. Яқингинада университетни тугатиб ишга келган, илк ижодий машқлари билан Қаҳҳордек талабчан устоз назарига тушган ёш ёзувчи Шукур Холмирзаевни китобга муҳаррир этиб тайинлади, таниқли мунаққидлар — «Қаҳҳор одамлари»дан М.Қўшжоновни китоб учун махсус сўзбоши ёзишга, О.Шарафиддиновни эса, масъул муҳаррирликка кўндирди. Иш юришгандан юришиб кетди. Ҳаммаси тахт бўлиб, қўлёзма 1967 йилнинг бошларида босмахонага топширилди, шитоб билан терилиб босишга тайёр бўлди, таомилга кўра «лит» деб аталган қилкўприкка етганида, бирдан ишкал чиқиб ҳаракат тўхтаб қолди. Орадан бир неча кун ўтиб китобнинг босма саҳифалари нашриётга қайтиб келди; унинг деярли ҳар бир саҳифасининг ҳошияси савол аломатлари, таҳдид, дағдағали сўз ва жумлалар билан тўлиб-тошган эди. Бутун-бутун абзац, саҳифалар, кўп мақолалар устига чизиқ тортилиб уларни олиб ташлашга амру фармон берилган эди... Редакция раҳбарияти китоб муаллифи Абдулла Қаҳҳордек сўз санъаткори рухсатисиз бунақа қўпол таклиф, аниқроғи, буйруққа рози бўлолмасди. Маслаҳатга кўра, муҳаррир қўлёзмани қўлтиқлаб адиб ҳузурига борди, бор гапларни унга дангал айтди. Бунақа машмашаларни кўраверib пишиб кетган адиб «Икки-уч кун ичида кўриб қўяман. Келиб олиб кетарсан», дея кўзи жовдираб турган Шукурни юпатди. Дарҳақиқат, адиб ваъда қилган муддат давомида ҳошиядаги қайдлар асосида қўлёзмани «қайта ишлаган» бўлди, кескин таҳдидга учраган жумла, абзац, мақолалар ўрнини бошқа — улардан-да кескинроқ жумла, абзац ва мақолалар билан тўлдирди. Муаллиф билан «лит» орасидаги бунақа жанг ўйини яна уч бор такрорланди. Бу орада Сотиболди Йўлдошев бошқа ишга ўтди. Нашриётга янги келган бошлиқнинг журъатсизлиги туфайли нашр иши яна тўхтаб қолди. Адиб юбилейига тўёна тарзида адабиёт ва санъат нашриёти «Олти томлик»нинг икки китобини тақдим этди. Аммо «Ёш гвардия» ваъда қилган жажжигина китобча чиқмай қолди.

Кимларнингдир аралашуви туфайли юбилейдан кейин «Ёшлар билан суҳбат» устидаги иш яна давом этди; адиб уни яна қайта кўриб бир қанча янгиликлар билан тўлдирди. Ниҳоят, янги — 1968 йил бошларида адиб хонадонида Озод ака, Матёқуб ака, Шукур ва камина маслаҳатга тўпландик. Бу кезлари Абдулла ака оғир хаста, ранги афтодаҳол, кўнглига қил ҳам сиғмайди. Шундай бўлса-да, ўзларини дадил тутиб, Шукурнинг қўлидаги қўлёзма жилдига ишора қилиб: «Хўш, яна қандай даъволари бор экан?», дея истеҳзоли савол бердилар. Шукур: «Бу сафар унча кўп эмас», дея даъво, таклифлар тўғрисида маълумот бера бошлади. Бошда иш хийла силлиқ кечди. Муросаю мадора деганларидек, кўп шов-шувларга сабаб бўлган 60 йиллик юбилей тантанасида сўзланган нутқ матнини тушириб қолдиришга муаллиф розилик билдирди. Бироқ ўша матн ўрнига «Мен партиянинг солдати эмас, онгли аъзосиман!» деган афористик жумлани киритишни таклиф этди. Бу таклиф даврадагиларнинг ҳаммасига маъқул тушди.

Босма саҳифалардан бирининг ҳошиясида саволлар қўйилган ёзувчи қайдларидаги «Адабий танқидда лаганбардорлик вужудга келаёт»гани, «Нотавон асар адабиётнинг чўққиси бўлаёт»гани, «Пахта далаларида одамларнинг ўлгани", аёллар майиб бўлиши, "болаларнинг пачоқ бўлиб ўсиши»га оид кескин жумлалар тушириб қолдириладиган бўлди. Яна, бир саҳифада ёнига савол ва хитоб аломатлари чекилган мана бундай жумлалар бор эди:

«Мамлакатимизда Сталиндан сўнг узундан-узун момоқалдироқ бўлди-ю, ўтди. Бу момоқалдироқнинг биринчи садоси халқлар кўнглида жуда катта орзу-умидлар уйғотди, халқлар бунинг кетидан келадиган оби раҳматни кутди, бироқ момоқалдироқ, шамол тўполон қилди-ю, оби раҳматдан бир томчи ҳам томмади».

Ажаб, давр ҳақида бу қадар қаҳр билан топиб айтилган кескин айбномани тушириб қолдиришга муаллифнинг ўзи рози бўлди.

Бироқ охирги мулоҳаза «Евтушенко сингари шоирлар, ёзувчилар кўнглида борини айтаётибди, холос, шунга мунча шовқин? Ахир, булар кесак эмас-ку, ўт чиқса нима қипти!» деган қайдга нисбатан эътирозга келганда, адибнинг пешонаси тиришиб тоқати тоқ бўлиб: «Агар шу гаплар ҳам ўтмайдиган бўлса, китоб чиқмай қўя қолсин. Папкани қолдириб кетавер», деди. Бу қайд қолдириладиган бўлди...

Шундай қилиб, 1967 йилнинг 16 февралида босмахонага топширилган 6 босма табоқли тўплам шу хил машмаша, борди-келдилардан сўнг орадан бир йилу беш кун ўтиб 1968 йил 21 февралда босишга рухсат этилди.

Бу ёғи нима бўлгани ўқувчиларга маълум. «Ёшлар билан суҳбат» адиб вафотидан сўнг китоб бўлиб чиқди. Ўттиз минг нусхада чоп этилган китобча китоб дўконларига етиб борар-бормас муаллиф оёқ тираб туриб ўтказган бояги икки жумла қалтис гап учун таъқибга учради ва йиғиштириб олинди...

Умарали НОРМАТОВ

Доимий ҳамроҳ

Таниқли мунаққид ва ёзувчи Отаули (Раҳимжон Отаев) адабий-танқидий мақолалари, илмий-бадиий асарлари, айниқса, “Осмон тўла юлдузлар (Туйғулар ҳақида суҳбат)” номли фалсафий эссеси билан ўтган асрнинг 70 — 80-йилларида адабий жамоатчилик эътиборига тушган эди. Мустақиллик йилларида бу фаол ижодкор “Тилсим (Туркистон достони)”, “Элчи (Афанди ўлмайдиган бўлди)” ва “Улус (Форобийнинг дўсти)” асарларини ёзиб, чоп эттирди. Таржимон сифатида қорақалпоқ адиби Тўлепберген Қаипбергеновнинг бир қатор асарларини қорақалпоқ тилидан, қозоқ ёзувчилари Абиш Кекилбоев ва Мухтор Мағавиннинг қиссаларини қозоқ тилидан, эронлик адиб Муҳаммад Али Жамолзоданинг “Шўробод” асари ва бошқа айрим асарларни рус тилидан ўгирди.

Яқинда “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририятида Отаулининг ***“Замона зайли”*** номли насрий достонлар ва ҳикоялар тўплами нашрдан чиқарилди. Китобга ёзган сўзбошида Ўзбекистон халқ ёзувчиси Одил Ёқубов тўпламдан жой олган “Замона зайли” асари ҳақида шундай дейди: “Менинг назаримда, мазкур асар файласуф замондошимиз — мантиқшунос олим хусусидаги психологик романгина эмас, кўз ўнгимизда рўй бераётган оламшумул воқеалар, мустақил мамлакатимизда амалга оширилаётган буюк бунёдкорлик ишлари ва руҳимизда кечаётган жараёнлар ўзига хос тарзда идрок этилувчи мушоҳадаларга бой фалсафий роман ҳамдир”. Асар бош қаҳрамони Аҳмадали Бобожонов замондошларимизнинг инсоний фазилатларини ўзида мужассам этган ва комилликка интилиб яшаётган маънавий дунёси бой қаҳрамон сифатида китобхон меҳрини қозонади.

Тўпламдаги “Улус (Форобийнинг дўсти)” жаҳонга машҳур аждодимиз Абу Наср Форобий ҳақида бўлиб, унда буюк файласуфнинг руҳий олами, дунёқараши, туркий халқлар равнақи, бутун башарият истиқболи йўлидаги ибратли ҳаёти моҳирона ёритилган. Шунингдек, китобга киритилган муаллифнинг “Қалб дарчаси”, “Мунożот”, “Отнинг қашқаси” сингари ҳикоялари миллий руҳиятнинг турфа жиҳатлари таҳлили билан китобхонларга манзур бўлади.

Муаллифнинг Ёзувчилар уюшмаси Адабиёт жамғармаси нашриёти томонидан чоп этилган ***“Руҳият эҳроми”*** эссеси бадиий ва илмий асардек қониқиш билан ўқилади. Эссенинг таркибидаги “Руҳий асос талқини”, “Руҳоният ва руҳшунослик”, “Руҳий ҳолат таҳлили”, “Руҳий қадрият” ва “Миллий руҳ” сарлавҳали мақолалар нафақат ҳаёт ва адабиётдаги муайян ҳолатларни кашф этишга кўмаклашади, балки айни пайтда бадиий тафаккурингизни, туйғуларингизни бойитади.

Таниқли адабиётшунос олим, академик Бахтиёр Назаров “Соҳибдил ўйлар (“Руҳият эҳроми” эссесини ўқиб...)” сарлавҳали мақоласида шундай ёзади: “Биз кўпинча моддий дунёдаги моддий эҳромларни алқаб келамиз. Лекин дунёдаги энг буюк эҳром ҳар биримизнинг ўзимиздадир, у руҳият эҳромидир, демоқчи бўлади муаллиф. Ҳар бир инсон ўз руҳият эҳромини бунёд этмоғи, уни асраб-авайламоғи, ўрни келганда унга, ҳатто, сиғинмоғи лозим. Бироқ у ўз-ўзидан бунёд бўладиган эҳром эмас. Бу эҳромни ташкил қилувчи нурнинг бир учи олис-олисдаги аждодларимиз руҳига бориб боғланади. Бу руҳият эҳромини бунёд этишда адабиёт ва санъатнинг ўрни беқиёсдир. Раҳимжон Отаев ушбу китобида шулар ҳақида фикр юритади, ўрни келганда баҳслашади”.

“Руҳият эҳроми” китобига Л.Бўрихон муҳаррирлик қилган. Нашрни А.Мамасолиев безаган.

Журналларни варақлаганда...

“Ўзбек тили ва адабиёти”, 2006 йил 5-сон

Журналнинг янги сони Хоразм Маъмун академиясининг 1000 йиллигига бағишланган Эргаш Очиловнинг “X — XII асрларда Мовароуннаҳрда араб тилидаги адабиёт” сарлавҳали мақоласи билан очилади. Унда муаллиф ўша даврда араб тилида ижод қилган адиблар ва шоирлар ижоди, қасида, васф, марсия, маснавий, қитъа сигари жанрларнинг ривожланиш жараёнлари; шунингдек, араб тилидаги шеъриятда ҳажвиянинг муҳим ўрин тутгани ҳақидаги илмий кузатишларини баён этган.

“Адабиётшунослик” рукнида Матқул Жўраевнинг “Палеоосиё мифологик сюжетлари ва уларнинг археофольклористик талқини”, Қодиржон Эргашевнинг “Тарихи мулки Ажам”да тарихий ҳақиқат ва афсонавий-романтик талқин”, Илҳомбек Қурбонбоевнинг “Поэтик тилнинг услубий хусусиятлари” мақолалари билан танишасиз.

“Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг шу йилги 3-сонида Азим Ҳожиевнинг “Ўзбек тилшунослигининг долзарб муаммолари” мақоласи эълон қилинганди. Ушбу сонда шу мақоланинг давомини ўқийсиз. Унда олим ўзбек тили қурилишига оид тил бирлиги (лисоний бирлик) ҳисобланаётган *қолип* бирлиги масаласида мулоҳаза юритган. Шунингдек, журналнинг мазкур сонида Д.Набиеванинг “Лексик сатҳ ва унинг бирлиги”, С.Муҳамедованинг “Ўзбек тилидаги ҳаракат феъллари семантикасининг валентликка таъсири” мавзуидаги тадқиқотлари билан танишасиз.

Мумтоз адабиётнинг турли муаммолари таҳлилига ҳамда тилшуносликнинг муҳим масалаларига бағишланган бир неча илмий ахборотлар ўқувчиларга манзур бўлади, деб ўйлаймиз. Жумладан, О.Жўрабековнинг “Фузулийнинг “Сув қасидаси”, С.Ўтановнинг “Алишер Навоий лирикасида сариқ ранг семантикаси”, Азиза Бектошнинг “Манқабати Шайхи Кабир” ҳақида”, З.Қобилованинг “Амирий ғазалларида маънавий санъатлар” мақолалари ана шундай синчковлик билан амалга оширилган тадқиқотлар сирасидан.

“Мерос” рукнида “Олтин ўрик” асарининг давоми билан танишасиз.

Маданият ва спорт ишлари вазирлигининг “Ўзбектеатр” ижодий ишлаб чиқариш бирлашмаси ташаббуси билан ўтказилаётган вилоят театрларининг пойтахтдаги гастролларини Олим Хўжаев номидаги Сирдарё мусиқали драма театри давом эттирди. Жамоа уч кун давомида Миллий академик драма театри биносида турли мавзу ва жанрлардаги асарларни намойиш этди. Муҳими, Наманган театрининг гастролларидан фарқли Сирдарё жамоаси спектаклларини ўз саҳна декорацияларида кўрсатишга муваффақ бўлди.

ЗАМОН БИЛАН ҲАМНАФАС

Олим Хўжаев номидаги Сирдарё вилоят театрининг пойтахтдаги ижодий сафари якунланди

Дастур Мухтор Худойқуловнинг «Ибтидо» асари билан бошланди. Поэтик театр талаблари асосида саҳналаштирилган спектакл жанри дастурда фалсафий мулоҳаза деб белгиланган. Бунда ўзига хос маъно бор. Одамзот дунёга келибдики, бир саволга жавоб излайди: инсон қандай эҳтиёжга кўра яратилган ва бу яралишнинг интиҳоси қандай бўлади? Спектакл ижодкорлари мунозарали бу масалани бадиий-фалсафий услубда ҳал этишга интилганлар. Саҳна воқеалари Одам Ато ва Момо Ҳаво қиссаси асосида жонлантирилган. Азалий ва абадий қарама-қаршиликлар — эзгулик ва ёвузлик, юксалиш ва тубанлик ўртасидаги кураш асосига қурилган асарда конфликтнинг юзага келиши ва ривожидаги ўрни тўғри белгиланган сабаб илгари сурилган ғоя изчил ёритилган.

Спектакл фақат инсоннинг пайдо бўлиши билан боғлиқ воқеалар хусусида бўлмай, ижодкорлар унда инсоний фазилатларни, нафсоний ва шайтоний туйғуларни ҳамда улар ўртасидаги муросасиз курашни ҳам кўрсатишга интиладилар.

Асарни саҳналаштириш жараёнида театр ижодкорлари ўзига хос бадиий ечим таклиф этадилар. Адабий асар воқеалари Ерда, Арши аълода, шунингдек Жаннатда содир бўлса, саҳна ижодкорлари мавжуд имкониятлардан келиб чиққан ҳолда уларни турли саҳнавий сўзсиз ифода воситалари орқали тасвирлашга эришганлар. Саҳна айланмаса-да, воқеалар кечмишида маълум бир жузъий ўзгаришлар билан маконга аниқлик киритиб борилади. Бу ҳолат воқеа содир бўлаётган жойни конкретлаштиради.

Очиғи, ортиқча элементларсиз, оддий матодан бундай маҳобатли, асосийси, образли ечимга эришган рассом маҳоратини алоҳида таъкидлаш жоиз. Саҳнанинг орқа планини эгаллаган пардадаги турли чироқлар билан коинот образининг яратилишида ҳам, бутун оламни кузатиб турувчи, заминдаги барча нарсадан хабардор Раҳмон ифодаси бўлган кўз тасвирида ҳам, заминимиз ифодаси бўлмиш тепаликлар ва тоғлар рамзи акс этган воситаларда ҳам ажиб бир тароват бор. Хусусан, ернинг доимо нафас олиб турувчи тирик мавжудот сифатидаги ифодалари жуда маъноли чиққан.

«Бу чоллар, «ёмон» чоллар» спектакли замонавий мавзуда бўлиб, у комедия жанрида ҳал этилган. Унда бир қишлоқ хонадони мисолида ёшлар ва кексалар ўртасидаги муносабатлар ойдинлашади. Муҳими, спектаклда инсон қадри, бойлик ва пул қудрати, унинг олдида инсоний муносабатларнинг қадрсизланиши кўтарилган. Спектакл воқеалари доирачи воситасида боғлаб борилади. Созанда спектакл давомида иштирокчилар билан мулоқотга киришади, унинг ҳар бир воқеага ўз муносабати мавжуд. Созанданинг воқеалар иштирокчисига айлантирилиши сюжетни жонлантириш билан бирга, саҳна ва томошабин ўртасида боғловчи вазифасини ҳам ўтайди, муносабатларга самимият бағишлайди.

Спектаклда қатор муваффақиятли ўринлар билан бирга, баъзи мулоҳазага ундовчи ҳолатлар ҳам мавжудлигини таъкидлаш жоиз. Жумладан томошада бир қатор пардасиз саҳналар, актёрлар ижросида бачкана қилиқлар ҳам мавжудки, улар ижрочиларнинг ўзларини ҳам ноқулай вазиятга солади, шу билан бирга залда ўтирган томошабинга эриш туюлади. Залда турли ёшдаги ва жинсдаги томошабинлар ўтириши, қолаверса, саҳна санъатининг маънавият тарбиясидаги ўрни бу каби ҳолатлар устида жамоа жиддий ўйлаб кўриши лозимлигини кўрсатади.

Тоҳир Малик қаламига мансуб «Заҳарли томчилар» асари том маънода ёшлар спектакли эканлиги билан эътиборлидир. Агар саҳналаштирувчи режиссёр Муҳаммаджон Эгамқулов Маннон Уйғур номидаги Санъат институти дипломанти эканлигини, рол ижро этаётган актёрларнинг аксарияти балоғат ёши остонасидан хатлаб ўтаётганини инобатга оладиган бўлсак, жамоанинг ёшларни саҳна санъатига жалб қилиш борасида ўринли фаолият олиб бораётганлиги ойдинлашади.

Спектаклда бугунги куннинг ўта муҳим муаммоси кўтарилган. Ижодкорлар ҳаётнинг мураккаб йўллари бошидаёқ адашган, ўзи хоҳламай жиноят кўчасига кириб қолган ўсмирларнинг аянчли тақдири ҳақида гапириш асносида, атрофдагиларнинг, яъни катталарнинг бу каби ҳолатларга масъулиятли ва бирдай жавобгар эканлиги хусусида ўйлашга ундайдилар. Режиссёр бир қотиллик сабабларни, унинг оқибатлари асосига қурилган асарни саҳналаштириш жараёнида детективликдан қочади ва воқеаларни саҳнавий воситаларда ошкор намоён этади. Унинг учун асосийси бош қаҳрамонни қотил тарзида эмас, балки ўзгалар хатолари, истак-майлининг қурбони сифатида кўрсатиш.

Воқеалар гиёҳвандлик кўчасига кириб қолган бир тўп ўсмирларнинг бир инсонни ўлдириб қўйишлари асосига қурилган. Кимдир ундаги иштирокини яширишга чора изласа, кимдир энг ёш Асрорни бундан узоқлаштиришга интилади. Лекин бу ҳолат ҳам ҳаётда ўзини бахтсиз деб ўйлайдиган Асрорни тинчлантирмайди. У ўзига ўлим истайди. Бироқ ижодкорлар учун бош қаҳрамоннинг ўлими эмас, тавба-тазарруси муҳимроқ. Шу сабаб улар бу ҳолатнинг олдини олиш «чора»сини топадилар. Спектакл хотимасида юқоридан ўзини ташлаб, ҳаёт билан видолашишга чоғланган Асрорнинг оёғидан синфдоши тутиб қолиши покланиш сари дадил қадамдир.

Сирдарё вилоят мусиқали драма театрининг пойтахтдаги гастроллари жамоада ижодий руҳ ҳукмронлигини, ёшларга эътибор катталигини, ёш, серғайрат, изланувчан режиссёр Гулруҳ Нажидованинг самарали ижод қилаётганини кўрсатди. Бу эса театр жамоасининг эртанги кунига катта ишонч уйғотади.

Дилфуза РАҲМАТУЛЛАЕВА,
санъатшунослик фанлари доктори

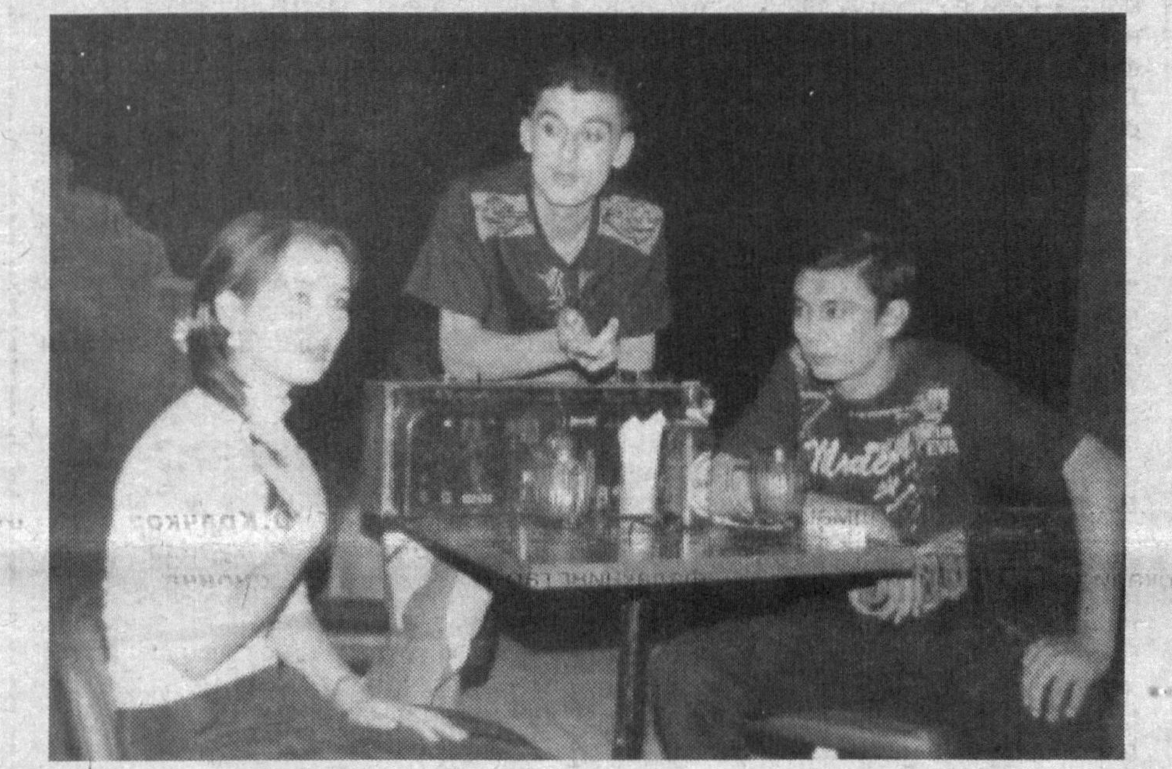

РЕПИН НИМА ДЕМОҚЧИ ЭДИ?

Бир асар талқини

Машҳур рус ёзувчиси М.Булгаков асари асосида суратга олинган “Иван Васильевич касбини ўзгартиради” номли кинокомедияда И.Е.Репин чизган бир расм қайта-қайта кўрсатилади: “Иван Грозний ва унинг ўғли Иван”. Рассом уни 1881 йили бошлаб, 1885 йили тугатган ва Третьяков галереясидаги кўргазмага қўйган.

Бу асарда нима учун айнан шу расм танлангани ҳақида ҳозирча бош қотирмайлиқ-да, расмнинг ўзига диққат қилайлик. Уни бир кўрган одам, ёшми, қарими, саводи ва миллатидан қатъи назар, тушунади: чол гилам устида ётган учи ўткир ҳассаси билан ўғлининг чаккасига урган, энди кўпириб чиқаётган қирмизи қонни жонҳолатда, кафти билан тўхтатиб, ўғлининг ҳаётини сақлаб қолмоқчи.

Манзара ҳар қандай одамни ларзага солади, жаҳл устида қилган ишидан пушаймон бўлаётган золим отага ҳам, кўзларида ҳаёт нишонаси сўниб бораётган ва айни пайтда отасини кечираётган ўғлига ҳам юрак-юракдан ачиниб кетади.

Бу воқеа 1581 йилнинг 16 ноябрида, қаҳри қаттиқлиги ва сержаҳллиги билан “Грозний” лақабини олган Иван IV хонадонида бўлган. Подшоҳ ўғлига келинидан шикоят қилган, ўғил эса хотинини ҳимоя қилган ва ота ғазабга келиб, фожеа рўй берган.

Уч юз йил илгариги воқеани рангтасвир билан кўрсатиш Репин учун нимага керак бўлди экан, деган савол ҳар бир томошабинни ўйлантириши лозим. “Лозим” дедик, зеро шундагина санъаткор нима демоқчи бўлганини тушуниш мумкин. Буни ҳамма тушунавермайди ёки бирдек тушунмаслиги мумкин. Ўша вақтда муқаддас Синоднинг обер-прокурори К.П.Победоносцев Галереяга қўйилган расмни томоша қилгач, подшоҳга қуйидаги маълумотномани юборади:

“Ҳозирги рассомчиликка ҳайронман, заррача ғояси йўқ, кўзга кўринган нарсани яланғоч кўрсатиб, ниманидир танқид қилмоқчи, фош қилмоқчи бўлади. Бир лаҳзани шунчалик реал тасвирлаган рассом нима демоқчи бўлаётганини тушуниш қийин. Бу ерда Иван Грозныйга нима бор? Маълум анъанадан бошқа сабабни кўрмаяпман...”

Катта лавозимдаги бу одам “маълум анъана” деганда ўша давр зиёлиларига хос бўлган “исёнкорона руҳ”ни назарда тутган. “Тушуниш қийин” деб ёлғон сўзлаган бўлиши мумкин, лекин “Иван Грознийга нима бор?” дейишига қараганда, рассомнинг асл мақсадини, дилидаги гапни тушунмагани рост кўринади.

Тез орада расмни кўргазмадан олиб ташлашади ва у узоқ вақт ҳеч қаерда намойиш қилинмайди.

Вақти келиб, расм кўргазмадан яна жой олади. Одамларнинг унга қизиқиши ортиб, галереяга биргина шу расмни томоша қилиш учун келадиганлар кўпаяверади. Томошабинлардан бири маст ҳолда, сўкиниб-сўкиниб қўйнидан пичоқ чиқаради-да полотнога уради.

Пичоқ расмга эмас, Репиннинг кўксига урилгандек бўлади. Бу вақтда у навқирон ёшда эди. Эндигина 41 ёшга кирган рассом “жароҳатга” бардош бериб, расмни тиклайди.

Бу воқеа одамларнинг Репин нима демоқчи бўлаётганини тушуна бошлаганидан далолат берарди. Маълумки, XIX асрда, айниқса, унинг иккинчи ярмида яшаган рус зиёлилари монархия тузумига қарши эдилар. Мамлакатда ҳукм сураётган ижтимоий тартибсизликлар, тараққиётдан ортда қолишнинг сабабчиси “самодержавие” деб ҳисоблардилар. Шу фикрни ўзларининг бадиий ва тасвирий асарларида акс эттирардилар.

Репин ҳам шу ғоянинг тарафдори ва тарғиботчиси сифатида “Иван Грозний ва унинг ўғли” асарини яратади. “Самодержавие”нинг паноҳида семириб юрганлар расмни йўқ қилиш учун бир одамнинг қўлига пичоқ тутқазганлар. Лекин улар ниятига етолмади, аксинча, расмга бўлган қизиқишни орттириб юборди.

Ўша расм ҳозир ҳам Третьяков галереясида сақланаяпти. Унинг довруғи дунёга таралган.

Қудрат ДЎСТМУҲАММАД

МЕҲР УЛАШИБ...

Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, Республика “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати, Ўзбекистон кўзи ожизлар жамияти раёсати ҳамкорликда “Энг меҳрли кутубхоначи” кўрик-танловини ўтказмоқда. Ушбу танловни ўтказишдан мақсад яқинлашиб келаётган ногиронлар кунини кенг нишонлаш, кўзи ожиз китобхонларга хизмат қилувчи кутубхоналар фаолиятини яхши йўлга қўйиш, ижодкор, билимдон, фидойи кутубхоначиларни аниқлаш, тажрибаларини оммалаштириш, уларни моддий-маънавий томондан қўллаб-қувватлашдан иборат.

Шунингдек, ногирон ўсмирлар ва ўқувчиларнинг мактабдан ташқари вақтларини унумли ўтказишга эришиш, уларнинг миллий қадрият ва анъаналаримиз моҳиятини тушунишларга ёрдам бериш ҳам кўзда тутилган. Танловнинг якуний босқичи ноябр ойида Тошкент шаҳрида ўтказилади.

М.КАРИМОВА

МУШТАРАК ОҲАНГЛАР ИЖОДКОРИ

Кутлаймиз!

Ҳабибулло Раҳимов бугунги кунда кўзга кўринган композиторлардан бўлиб, турли жанрдаги кўплаб ранго-ранг асарлари билан ўзбек профессионал мусиқа маданияти ривожига салмоқли улуш қўшиб келмоқда.

Ижодкорнинг диплом иши сифатида басталаган дастлабки йирик асари сухандон, яккахон ашулачи, хор ва симфоник оркестр учун ёзган етти қисмли “Освенцим” (Тўлқин Имомхўжаевнинг “Освенцим фожиаси” достони асосида) ораторияси эди.

— Талабалик пайтимизда, 1972 йили Полшага борган эдик, — деб ҳикоя қилади Ҳ.Раҳимов. — Ўшанда Освенцимни бориб кўрдик. Бу ердаги концлагер манзараси мени жуда таъсирлантирди. “Освенцим” ана шу таассурот асосида яратилган. Асар оғир, босиқ кайфиятли, жиддий характерли бўлиб, ҳозиргача қадар ўз қимматини йўқотмаган ҳолда тингловчиларда тобора қизиқиш уйғотиб келаётганидан хурсандман.

Ҳабибулло Раҳимов бугунги кунда салоҳиятли ва серқирра композитор сифатида танилган. Ижодкор ҳаёт воқеликлари билан бирга, маънавий манба, битмас-туганмас чашма бўлмиш халқ мусиқасидан ҳам илҳомланиб келади. Икки манба муштараклиги янги-янги бадиий асарлар кашфиётига сабаб бўлди. Кетма-кет турли саҳна асарларига — “Она қалби” (Ж.Камол асари, Ф.Сафаров либреттоси) операси, “Мушкул савдо” мусиқали драмаси (М.Бобоев пиесаси) ҳамда “Келин танлов” комедиясига (Р.Азизхўжаев пиесаси) мусиқа ёзди. Айни пайтда симфоник, вокал-симфоник, чолғу, камер-вокал жанрларда, шунингдек, ўзбек халқ чолғулари ва дамли оркестр учун хилма-хил асарлар яратиб, ўз ихлосмандларини хушнуд этмоқда.

Бу ижодкор орган, торли, зарбли чолғулар ва арфа учун концерт-фантазия басталаган илк ўзбек композиторларидандир.

Санъаткорнинг мусиқаси миллий манбалар негизида Шарқ ва Ғарб тингловчиларига йўлланган, яъни композитор оммавий тингловчиларни назарда тутган ҳолда ўз асарларини яратади. “Оромижон” симфоник поэмаси, “Дутор садолари” симфоник фантазияси,

ўзбек халқ чолғулари оркестри учун “Тасанно” байрамона увертюралари, дамли чолғулар оркестри учун “Тонг” увертюраси шулар жумласидандир. Ҳ.Раҳимовнинг гармонияси кўпроқ оҳангдошларнинг жилодор, бўёқли табиатига асосланган.

Композитор ижодига хос хусусиятлардан бири шуки, у яратган куй европа услубида эмас, балки ўзбек анъанавий услублари орқали ривожланади. У ҳатто кичик пиесаларида ҳам халқ куйларини ички дунёсидан ўтказиб, уларни ритмик, полифоник, тембрал жиҳатдан ўзгача кўринишга келтиради. Композитор ижодида ўзбек халқ мусиқасини, айниқса, мақом жанри қонуниятларини замонавий композиторлик воситалари билан узвий пайванд этганлигини кўриш мумкин. “Сегоҳ” номли биринчи симфониясида, “Беш рубоий” романслар туркумида бу ёрқин ифодасини топган.

Ҳ.Раҳимов қизиқарли, долзарб мавзуларга мурожаат этиб, Амир Темурнинг 660 йиллигига бағишлаб “Соҳибқирон абадияти” (Ж.Жабборов шеърлари), “Алпомиш” достонининг 1000 йиллиги муносабати билан “Алпомиш ва Ойбарчин” операси (У.Азим либреттоси), буюк бобокалонимизга аталган “Баҳоуддин Балогардон” ораторияси ва бошқа асарларни яратди.

“Суғдиёна” ўзбек халқ чолғулари камер оркестри билан бир неча йиллардан бери самарали ҳамкорлиги натижасида композитор классик ва ўзбек анъаналари асосида кўпгина асарлар яратди. “Сирли тун”, “Тўй ҳангомалари” каби асарлари халқаро замонавий камер мусиқа фестивали доирасида “Суғдиёна” оркестри томонидан ижро этилди.

Бугунги кунда Ҳ.Раҳимовнинг асарлари чет элларда ҳам таниқли дирижёрлар, нуфузли жамоалар томонидан ижро этиб келинмоқда. Жумладан, “Раст” асари машҳур турк дирижёри Сайим Акчил раҳбарлигида “Уч денгиз орти мамлакатлари” мусиқачиларидан тузилган оркестр томонидан Истанбул ҳамда Анқара шаҳарларида ижро этилган. Асар ҳозирги кунда ҳам Туркия телевидениеси ва радиотўлқинлари орқали янграб туради. Шунингдек, орган сози учун “Шодиёна” асари Францияда, халқаро мусиқа фестивалида таниқли француз органчиси Эрве Дезарбр ижросида тингловчиларга ҳавола этилган. Бу асар “Ле Шант Ду Монде” нашриёти томонидан чоп этилиш арафасида. Сеул шаҳрида корейс оҳанги негизида валторна ва фортепиано учун ижод этилган “Баллада” асари CD дискка ёзиб чиқарилди.

Тажрибали устоз сифатида у кўп йиллардан бери Маданият институти, Ўзбекистон давлат консерваториясида талабаларга маҳорат сирларини ўргатмоқда. Бастакорлар уюшмасининг фаолларидан бўлиб, ҳозирги кунда унинг раҳбарияти таркибида хайрли ишларни амалга оширмоқда. Жумладан, халқаро симфоник мусиқа фестивали, Назира Аҳмедова номидаги халқаро хонандалар танлови, ёш композиторлар ва мусиқашунослар танловлари ҳамда шунга ўхшаш кўплаб тадбирларни қайд этиш мумкин. Ҳ.Раҳимовнинг меҳнатлари муносиб баҳоланди. 1997 йили у “Шуҳрат” медали билан тақдирланди, 2001 йили эса “Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби” унвонига сазовор бўлди.

Ижодий ва жамоатчилик ишларини амалга оширишда жонбозлик кўрсатиб келаётган Ҳабибулло Раҳимовни 60 ёши билан қутлаб, унга ижодий зафарлар, сиҳат-саломатлик, узоқ умр тилаб қоламиз.

Муҳайё НАБИЕВА

ИСТЕЪДОД ЖИЛОСИ

Ижодкор учун, у шоир бўладими ёки адибми, режиссёр ёки актёрми, биринчи галда истеъдод керак. Худо берган истеъдод! Саидкомил Умаров ана шундай — Худо юқтирган санъаткор. Қолаверса, унда яна талай фазилатлар бор. Саҳнада ҳам, ҳаётда ҳам ниҳоятда маданиятли, билимдон, кўп ўқиган, жаҳон адабиёти, театр санъатидан яхши хабардорлиги аниқ кўриниб туради.

Санъаткор дўстларимиз кечирсин-ку, театрга янги пиеса келиб, ўқилаётган бўлса (бунинг отини “читка” дейдилар), асар моҳияти, ундаги инсонлар қисмати, драматургнинг мақсадини ўйлашдан кўра “менга қандай рол тегаркин”, деган хаёл билан ўтирадиганлар, ҳатто ўзи иштирок этадиган асарни ҳам тўлиқ билмай, фақат “ўзининг роли”ни ёдлаб олиш билан кифояланадиган артистлар ҳам йўқ эмас. Саидкомил Умаров қайси асарда қайси ролни ижро этмасин, аввало ўша асарни тўлалигича англаш, “ҳазм қилиш”ни ижодий бурчи деб санайдиган санъаткор. Шекспир ёки Шиллер, Мустай Карим ва Эркин Воҳидов драмаларида рол ўйнашда аввало ўша муаллифлар ижодини теран ўрганганига шубҳа қилмайман. Шу боисдан ҳам унинг қаҳрамонлари шунчаки персонаж эмас, томошабин кўз ўнгида тирик инсон бўлиб жонланади.

Саидкомил ўнлаб бадиий ва телевизион филмларда ҳам рангбаранг қисматли инсонлар ролини ижро этди ва ҳар бир асарга тушуниб ёндашишга, ўз қаҳрамонининг феъл-атворини, ёрқин қиёфасини яратишга муяссар бўлди. “Дунёнинг ишлари”даги бош қаҳрамон ролини ижро этганида актёр билан асар фалсафаси, ундаги миллийлик ва умумбашарийлик тамойиллари, яратиши керак бўлган инсон олами ҳақида кўп ва хўб гаплашганмиз. Бу суҳбатлардан истеъдодли санъаткорнинг ўз ижодига қанчалик катта масъулият билан қарашини англаганман ва унга ҳурматим ошган.

Олтмиш ёш ижодкор учун ҳаёт фалсафасини теран англайдиган, ўзи босиб ўтган йўлга бир қадар ўйчан назар ташлайдиган фасл. Шу маънода Саидкомилнинг санъат ва санъаткорлар, театр ва саҳна ҳақидаги фикрлари, хулосаларидан анча нарсани билиб олса бўлади. У буюк Аброр Ҳидоятов ақидасидан келиб чиқиб, саҳнани масжитдек муқаддас санайдиган актёрлар сирасига киради. Санъат олами нақадар фахрли ва масъулиятли эканини яхши билади.

Саидкомил саҳна асари яратиш нақадар мушкуллигини теран англайдиган ва шу билан бирга ўз касбининг қадрини, обрў-эътиборини чуқур ҳурмат қиладиган инсон. Бир суҳбатда у, гарчанд театрда режиссёр етакчи шахс саналса-да, актёр унинг “сояси” бўлмаслиги кераклигини таъкидлаб, интеллектуал актёр ҳақлигини билса, ўз фикрида қолиши шартлигини, бунинг учун ўзига топширилган ролни ижро этишдан воз кечишга ҳам тайёр туришини айтганида ниҳоятда ҳақли эди!

Актёрнинг яна бир фазилати — Сўзга ниҳоятда эҳтиром билан муносабатда бўлишидир. Саидкомил “ҳамма даврда ҳам, ҳамма вақт ҳам Сўз биринчи ўринда туриши керак!” деган ақидага қатъий амал қиладиган санъаткор. Шунинг учун бўлса керак, у қайси ролни бажармасин, саҳнадан айтган ҳар бир сўзига маъно юклашга, ўша маънога мос оҳанг, ифода топишга ҳаракат қилади. Шу боисдан унинг Сўзи томошабинга етиб боради, уни ҳаяжонга солади.

Албатта, Саидкомил Умаровнинг саҳна ва экрандаги фаолияти, ижро этган роллари ҳақида, актёрлик маҳорати тўғрисида қилни қирқ ёрадиган театршунослар гапиргани маъқул. Мен эса ўзим теран ҳурмат қиладиган санъаткорнинг инсоний жиҳатлари, ўз касбига бўлган эътиқоди ҳақида икки оғиз гапирдим холос. Ўзи яратаётган образларга жон ато қилиш, том маънодаги ички маданият, билимдонлик, касбига эътиқод бу дўстимизни ич-ичидан ёритиб турган фазилатлардир. Ана шулар Саидкомил Умаровни халқ артисти даражасига кўтарди. Элнинг суюкли санъаткорига айлантирди.

Худо хоҳласа, Саидкомил ҳали яна кўплаб инсонлар қисматини акс эттирувчи роллар ўйнаб, театр санъатимиз хазинасини бойитади.

Ўткир ҲОШИМОВ,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

РАССОМ НИГОҲИ БИЛАН

Бадиий академиянинг марказий кўргазмалар залида рассом Акмал Жамоловнинг шахсий кўргазмаси намойиш этилди.

Кўргазмадан ўрин олган 300 га яқин асарларда юртимизнинг бетакрор табиати ёрқин рангларда тасвирланган. Рассом кўрган, кузатганларини табиий жонлантирган. Унинг, айниқса, баҳор фаслига бағишланган асарларидаги чиройли манзаралар томошабин диққатини тортади. Бир-бирини такрорламаган, турли мавзуда чизилган суратлар томошабинларда катта таассурот қолдиради.

Акмал Жамолов республика ва хорижда ўтказилган нуфузли кўргазмалар ва танловларда мунтазам иштирок этиб келади. Унинг асарлари мамлакатимиз ва хорижий галереялар, шахсий тўпламлардан муносиб жой олган.

САРВАРА

ҚУТБИДДИН ДОМЛА ҚИСМАТИ

Таваллудининг 100 йиллиги муносабати билан

Тарих ва тақдир

Собиқ совет ҳукумати етмиш беш йиллик тарихи давомида республикада халққа яқин бўлган фозил зотлар, уламоларга нисбатан душманлик сиёсатини бир дам ҳам тўхтатмаган эди. Шундай таъқиб-қувғинлар остида яшаганлардан бири ургутлик таниқли уламо ва олим Қутбиддин домла МУҲИДДИНОВдир.

Қутбиддин домла 1906 йили Самарқанд вилоятининг Сўфиён қишлоғида таваллуд топади. У кишининг боболари Пири калон шайх Абдул Валихон хожа тасаввуф тариқатида жуда машҳур бўлган. Ўз даврида Туркистон, Афғонистон, Туркияда мухлислар орттирган, чинакам маънода комил инсон, ҳамиша халқ ғамида ранж чеккан. Шу боис бўлса керак, Пири калон шайх Абдул Валихон хожа чоризм махфийлари томонидан мунтазам кузатиб келинган. Хусусан, биргина 1914 йили Самарқанд генерал-губернаторига подполковник Сизих деган шахс номидан «мутлақо махфий» тамғаси билан шайх Валихон фаолияти қамраб олинган ўнлаб хатлар жўнатилган. Уларда шайх Валихон чоризм идораларига қарши кайфиятда эканлиги, «Инсон Оллоҳнинг қулидир, банданинг эмас», «Кўнгилга юзланингки, у озоддир» қабилидаги диний йўналишлардаги исёнкор фикрларни билдираётгани, бу эса хавфли тус олиши, «туземец»лар орасида норозиликлар келтириб чиқариши мумкинлиги тўғрисида сўз боради. Шу боис уни обрўсизлантиришга қаратилган тадбирларни амалга ошириш лозимлиги уқтирилади.

Кўринадики, Қутбиддин домла Муҳиддинов оиласи мустамлакачилик даврида мураккаб, оғир шароитда, тазйиқ ва назорат остида кун кечирган. Домланинг оталари Муҳиддин Валихон ҳазратлари ҳам ўз даврида таъқиб-тазйиқ остига олинади. Хусусан, 20-йилларнинг охирларида бошланган хусусий мулкчиларни синф сифатида тугатиш ва уламоларга қарши курашнинг кучая бориши оқибатида Муҳиддин эшон Валихоновнинг шахсий ҳаёти хавф остида қолади ва буни сезган ота 1928 йили Афғонистонга, сўнг 1930 йил бошида Арабистонга ўтиб, ўша йил охирида Мадинада вафот этади...

1926 — 1930 йиллари Қутбиддин домла отаси билан ёзишмалар олиб бориб, тасаввуфга оид масалаларда баҳслашади. Айтиш жоизки, домла Ургутдаги мадрасада шу ерлик Худойберди Махсум, Асқархон эшон деган таниқли уламолардан дарс олган. 1917 — 1930 йиллари аввал Самарқанд, кейин Бухоронинг машҳур мадрасаларида ҳам ўқиган, Ургутдаги оталарига қарашли бўлган шахсий ер-мулк, боғроғларда ишлаган. 1937 йили колхозга аъзо бўлиб, 1940 йилгача боғбонлик қилади. 1942 йил 8 августда советларга қарши фаолият юргизаяпти, деган туҳмат билан 10 йил қамоқ жазосига ҳукм этилади ва жазони Қозоғистоннинг Оқтўба шаҳри қамоқхоналаридан бирида ўтказади, Жанубий Оренбург, Сибир ўрмонларида бошқа бахтсиз маҳбуслар билан бирга ишлайди. Сўнгра иш режимининг оғирлигидан касалланиб, врачлар тавсияси билан қамоқдан озод қилиниб, Ургутга қайтади. Лекин бу кунлар узоқ чўзилмайди. 1950-йиллар бошида, республикамизнинг бир қанча таниқли олим, ёзувчи, уламолари сингари, Қутбиддин домла Муҳиддинов янги сиёсий айб билан қайта ҳибсга олинади. 1951 йил 27 ноябрида бу ҳақда КГБ ҳужжатида, жумладан, шундай ёзилган:

«...Мухиддинов Кутбиддин, будучи ишаном и сыном крупного ишана бежавшего в 1930 году в Афганистан, с начала существовавшейся советской власти, ведёт активную антисоветскую деятельность...

По заданию крупного духовника эмигранта Валихонова Шахабиддина проживавшего в Афганистане, а также арестованного в 1951 году УМГБ Самаркандской области крупного ишана Асрарханова Абдулхайра, наряду с духовной деятельностью проводит активную антисоветскую агитацию направленную на подрыв мощи советского государства, занимается вербовочной работой по расширению преступных связей и приобретению мюридов...

На основании изложенного постановил:

Мухиддинова Кутбиддина подвергнуть аресту и обыску, ст. оперуполн. 2 отдел 5 отделения. УМГБС/О мл. лейтенант Х.Яхьяев.

«Согласен»: начальник 5 отделения УМГБ Самаркандской области, майор (Кирин), подполковник (Соловьёв)».

Шундан кейин Қутбиддин домланинг уйи тинтувдан ўтказилади. 1951 йил 28 ноябр куни бир уйча, икки бош қўй, бир сигир, гиламлар хат қилиниб, акт тузилади ва улар вақтинча домланинг рафиқаси Малика аяда сақлаб туриш шарти билан қолдирилади.

Ўша куни кечқурун НКВДнинг Самарқанд бўлими қамоқхонасида маҳбус Қутбиддин домла терговчи Климиченко ҳузурига чақирилиб, таржимон Зоҳидов воситасида унинг диний ишлар билан шуғулланганлиги ҳақида кўрсатма бериш талаб қилинади. Домла терговчига, умуман, диний фаолият ишлари олиб бормаганлигини айтади. Оқибатда қамоқхона бошлиғи домлани тартибга чақириш чораларини излаб, уни энг совуқ хонада ушлаб туришга буйруқ беради. Қаҳратон қишнинг бошланишида бир неча кун таҳқир ва азоблар чеккач, домла 1951 йил 3 декабрда яна қайта терговга олиб чиқилади. Қийноқ ва совуқ хонада тинкаси қуриб, ҳолдан тойган маҳбус терговчи қўйган туҳмат — айбларни ноилож бўйнига ола бошлайди:

«**Савол:** Ҳозирги вақтда сиз муридларингиз орасида советларга қарши қандай иш олиб бордингиз?

Жавоб: Мен муридларимни ҳозирги даврда СССРдаги тузумга нисбатан норозилик руҳида тарбияладим. Совет ҳукумати колхозларни тузиб, халқни тамомила у ерда ишлашга боғлаб ташлади, улар диний урф-одатларни бажармай қўйдилар, чунки совет ҳукумати бизнинг қонунларимизга хилоф равишда масжидларимизни ёпиб ташлади.

Савол: Сиз советларга қарши бўлган тарғиботлар ўтказиш ҳақида бирор кимсадан топшириқ олганмисиз?

Жавоб: Мен советларга қарши тарғибот олиб бориш ҳақида бирор кимсадан топшириқ олганим йўқ. Советларга қарши бўлган фикрларимни ўз ишончим асосида айтганман».

Яна қийноқ ва тергов давом этади. Самарқанд вилояти НКВД бошлиқлари домлани Тошкентга жўнатадилар.

Тошкентда ҳам домлани эски туҳмат — айбларни бўйнига олишга мажбур қила бошлайдилар. Домла уларга қарши мардонавор туриб, аввалги терговларда берган жавобларини тазйиқ ва қийноқлар остида Самарқанд вилоят терговчилари ўзлари ёзиб, қўл қўйдириб олганликлари, бугун ўша кўрсатмаларини тамомила рад этишини билдиради:

«**Савол:** Ўзингиз яширин диний фаолият билан шуғулланганлигингиз ҳақида гапириб беринг!

Жавоб: Яширин диний ишлар олиб борган эмасман.

Савол: Сиз Самарқанд вилояти давлат хавфсизлиги бошқармасига мазкур масала бўйича берган жавобингизда тан олиб кўрсатма бергансиз-ку! Сиз ҳозир ўша кўрсатмангизни нималарга асосланиб рад қилаяпсиз?

Жавоб: Ўша вақтда Самарқанддаги тергов бўлими ходимларига нотўғри кўрсатма беришга мажбур бўлган эдим. Чунки терговда терговчилар менга адолатсиз муносабатда бўлиб, карцерга ташлаш билан қўрқитиб, руҳий ва жисмоний азоб бериб, тергов баённомасига қўл қўйдирган эдилар».

Орадан 2 ойча ўтгач, Қутбиддин домла Муҳиддиновнинг айбларига қўшимча ашёвий далиллар сифатида фойдаланиш учун унинг уйида ўтказилган тинтув пайтида олиб қўйилган 7 дона араб ёзувидаги китоб, 15га яқин арабча мактублар, бир дона Қуръон китоби «аҳамияти бўлмаганлиги учун» куйдириб юбориш йўли билан йўқ қилинганлиги ҳақида акт тузилади.

1952 йил 17 — 19 май кунлари Самарқанд вилоят суди ҳукми билан Ўзбекистон ССР жиноят кодексининг 66-моддаси II қисми ва 67-моддаларига кўра домла 25 йилга қамоқ-сургун жазосига ҳукм қилинади.

Сталин вафотидан сўнг қамоқхонада қийналиб ишлаётган домла шу йиллари СССР Министрлар совети раиси бўлиб турган Георгий Маленков номига шикоят хати ёзади. Унда, жумладан, шундай дейилади: «Обращаясь к вам, как председателю Совета Министров СССР с этой жалобой в полной сознании своей невиновности. Я надеюсь только на вашу справедливость...

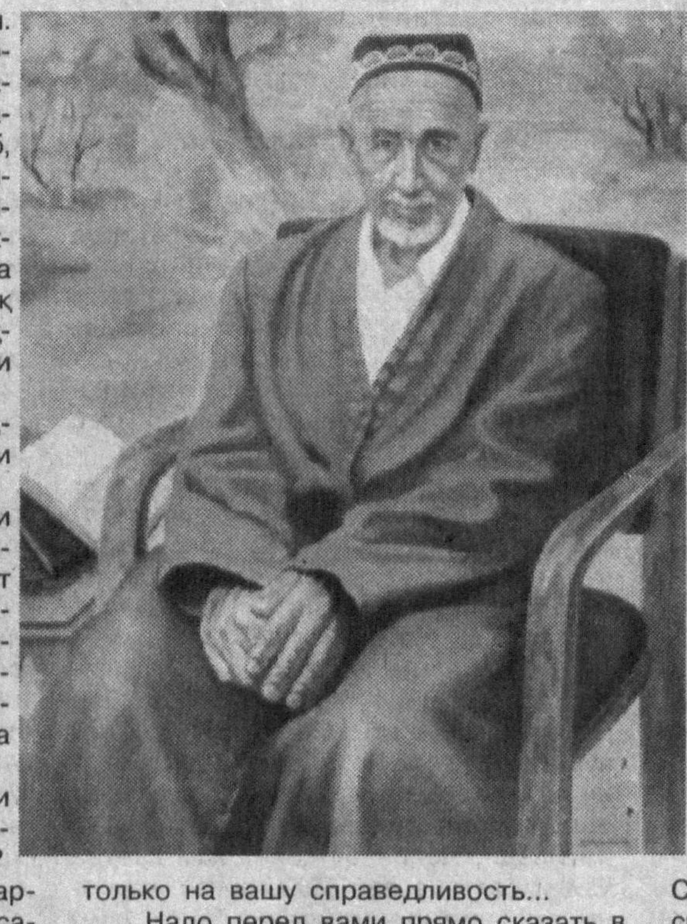

...Надо перед вами прямо сказать в том, что следствие по моему делу не носило объективный характер, а в процессе его по отношению ко мне были применены недопустимые и строго запрещенные советскими законами приёмы. В Самаркандской внутренней тюрьме № 26 функции исполнителя запрещённых приёмов возложены на начальника тюрьмы Корниенко, который по указанию начальства применял ко мне меры физического и морального воздействия: он меня избивал, не обращая никакого внимания на то, что на улице стоял декабрь месяц, он сажал меня в раздетом виде в холодной карцер, где держал довольно продолжительное время...

После таких приёмов следствия в состоянии крайней подавленности вынужден был на самоговоры, стал подписывать все протоколы произвольно составленные следователем в угодном для него изложенным содержании...

Теперь я отказываюсь от своей вынужденной подписи...

Надеюсь, что благодаря Вашему распоряжению о пересмотре моего дела по существу, я добьюсь справедливого и объективного решения и получу возможность вернуться к свободному труду, к своим, оставшим без отцовской заботы детям.

Осужденный Мухиддинов.
26 июля 1954 года».

(Архив КГБ при СМ УзССР, П-33226, том IV, стр. 322,324,330 (обратной страницы).

Шундан кейин домла ҳукуматдан адолат кутиб ётади ва, ниҳоят, Ўзбекистон ССРнинг инқилобга қарши жиноят қилганлар ишини қайта кўриш бўйича комиссиясининг 1955 йил 20 апрелдаги мажлисида Қутбиддин домла Муҳиддиновнинг мазкур шикояти кўриб чиқилади. Бироқ домланинг 25 йилга қамоқ ҳукми 10 йилга туширилиб, оқланиши эса, ҳамон қоронғи бўлиб қолаверади.

Қутбиддин домла фақат 1955 йил охирларидагина қамоқдан қутулиб, уйига қайтади. Бундан хабар топган Тожикистон Фанлар академияси Рудакий номидаги Тил ва адабиёт институтидаги эски қадрдонлари — академик Абдулғани Мирзоев, профессор Раҳим Ҳошимов ва бошқалар у кишини Душанбага таклиф қиладилар. Домла у ерда таниқли тожик адабиётшунос ва тилшунос олимлари билан ҳамкорликда икки жилдлик мукаммал «Фарҳанги забони тожики» («Тожик тилининг изоҳли луғати») китобини нашрга тайёрлашда фаол қатнашади. Шунга қарамасдан, у кишига нисбатан эски шубҳа тўхтамайди ва баъзилар уни ҳамон зарарли унсур деса, баъзилар ҳали оқланмаган бўлса керак, деб иғво қиладилар. Бундан изтироб чеккан домла Ўзбекистон прокуратурасига ишини қайта кўриб, тамомила бегуноҳ бўлганликлари ҳақида қоғоз беришларини сўраб ариза ёзади.

Шу орада эски қадрдони Муҳаммаджон Раҳимий у кишига Тошкентга бориб, Тил ва адабиёт институтида ишлашни маслаҳат беради. Бу ерда домлага академик Ғафур Ғулом ёрдам беради. У киши Тил ва адабиёт институтининг луғат бўлимига ишга ўтказилади. Қутбиддин домла шу йиллари институтга раҳбарлик қилиб турган Азиз Қаюмов раҳнамолигида қадимий туркий ва форсий тилларнинг зукко билимдонларидан Солиҳ Муталлибов, Фузаил Исломов, Анисий, Чустий, Васфий ва бошқалар билан бирга ишлай бошлайди. 60-йилларнинг иккинчи ярмида академик Эргаш Фозилов раҳбарлигида институтда «Тарихий этимологик луғатлар бўлими» очилиб, домла шу бўлимга ишга олинади; 4 жилдлик «Алишер Навоий асарлари тили изоҳли луғати»нинг яратилишида фаол қатнашади. Мазкур луғатни яратишда иштирок этган ёш истеъдодли тилшунос олимлардан Ҳамидулла Дадабоев, Зиёдулла Ҳамидов, Нишонбой Ҳусанов, Исҳоқжон Носиров ва бошқаларга қадимий туркий ва форсий луғатларни ўрганиш, Навоий асарлари тилининг асл ҳамда кўчма маъноларини англаш борасида ўз билим ва маслаҳатларини аямайди. Мирзо Муҳаммади Меҳдихоннинг «Санглоҳ» луғати бўйича 1971 йили номзодлик диссертациясини муваффақиятли ёқлайди...

Узоқ йиллар шўро даврининг истибдодини бошидан кечирган, туҳмат ва таъқибларга учраб, ҳатто машҳур рус ёзувчиси Александр Солженицин билан сургунда бирга бўлган Қутбиддин домла Ўзбекистоннинг мустақил кунларини кўришни, ўтмишдаги маданият ва маърифатимизнинг кенг ўрганилиши, тарғиб этилишини жуда-жуда орзу қиларди. Афсуски, домла шу кунларни кўрмай, 1983 йил 18 декабрда оламдан кўз юмди...

Домла вафотидан 5 йил чамаси вақт ўтгач, 1988 йил 16 декабрда Ўзбекистон ССР Олий Суди президиумининг қарори билан Самарқанд вилоят судининг 1952 йил 17 майдаги ургутлик эшонлардан Абулхайр Асрорхонов билан Қутбиддин домла Муҳиддинов ҳақидаги ҳукми тамомила асоссиз бўлганлиги, улар фаолиятида мутлақо жиноят аломатлари йўқ эканлиги аниқланиб, тамомила оқланганлиги айтилади.

У кишининг эзгу орзулари фақат Ўзбекистон мустақилликка эришгач тўла амалга оша бошлади. 2001 йил 14 март куни Самарқанд вилояти ҳокимлигининг етук алломалар Валихон ва Қутбиддинхон домла қўним топган қабрлар устида мақбара қуриш, улар ҳаёти ва ижоди билан боғлиқ тарихий ҳужжатларни ўрганиш, уларни кенг оммага етказиш чора-тадбирлари белгиланган қарори қабул қилинади.

2002 йил июн ойида Ургут тумани ҳокимияти, Самарқанд давлат университети ташаббуси билан Чорчинор мавзеида домла Қутбиддинхон, Пири калон шайх Абдул Валихон хожа ҳаёти ва илмий фаолиятига бағишланган конференция ҳамда ушбу алломалар қабрларини ўраб олган мақбаранинг очилиш маросими бўлиб ўтди.

Ўша куни истиқлол туфайли қарор топган адолат маҳобати, буюклиги билан яна бир бор намоён бўлди. Қутбиддин домланинг 1983 йил автофалокатда ҳалок бўлмасларидан бурун «Ҳали улуғ қўшиш бўлғай, Оллоҳнинг уч сифати жаранглагай. Биз қайтиб келгаймиз. Мен буни кўрмасман», деб айтган сўзлари мингйиллик чинорлар остида акс-садо берди. Домланинг, боболарининг руҳи осойиш топди. Домла кўрмаган Мустақиллик меваларини бугунги кунда унинг солиҳ фарзандлари — Самарқанд давлат университетининг проректори, таниқли адабиётшунос олим, профессор Муслиҳиддин Муҳиддинов, Сирдарё вилояти ҳокими муовини Фатҳиддин Қутбиддинов, куёви, ҳам шогирди, филология фанлари номзоди, доцент Исҳоқхон Носиров, набираси, истеъдодли шоир Абдували Қутбиддин ва СамДУ магистри Бадиа Муҳиддинова, шогирд ва мухлислари: профессор Нажмиддин Комилов, филология фанлари доктори Ҳасан Қудратуллаев, навоийшунос олим Султонмурод Олимов, филология фанлари доктори Ҳамидулла Дадабоев, филология фанлари номзодлари Юсуф Эшонқулов, Нишонбой Бозоров, Зиёдулла Ҳамидов, журналист Маҳмуд Саъдий ва бошқалар кўриб, марҳум устозларининг руҳларини шод ва илму урфон боғини обод қилиб келмоқдалар. Ўз устозларининг билим ва заковатларини фахр билан эслаб хотиралар ёзмоқдалар. Жумладан, марҳум академик Ботурхон Валихўжаев устози Қутбиддин домла ҳақида: «Араб, форсий ва туркий тилларни, адабиёт ва фалсафани чуқур билганиданми, Шайх Қутбиддинхоннинг атрофи ҳамиша толиби илмлар билан гавжум эди. Ҳазрат ниҳоятда ҳалим ва бағрикенг инсон бўлган. Хоҳ Қуръон мажид тафсири, хоҳ Ҳадиси шариф шарҳи, араб, форс ва туркий тиллар тарихига оид бўладими, хоҳ Абдулқодир Бедил ёки Алишер Навоий шеърияти билан боғлиқ бўладими, ҳар қандай масала билан Ҳазратга ким мурожаат қилмасин, батафсил жавоб эшитар, шайх Қутбиддинхонга чинакам ихлосманд бўлиб, ширин суҳбатларида бўлишни ҳамиша орзу қиларди», деб ёзган эди...

Шерали ТУРДИЕВ

“ЧЎЛПОН”ДА ҚУВОНЧЛИ КУНЛАР

Анвар ОБИДЖОН

1986 йилнинг кузида республикамизда “Юлдузча” деган янги нашриёт пайдо бўлди. Бу Ўрта Осиё ҳудудида болалар учун китоб чиқаришга ихтисослашган биринчи нашриёт эди. Дастлабки китобларни тайёрлаш жараёнидаги ҳаяжонли дамлар нақадар ширин эди. Бутун бошли жамоа бир жон-бир танга — илк фарзанднинг туғилишини энтикиб кутаётган ёш отага айланганди.

Бир қараганда, вақт ўтгани сайин ҳис-ҳаяжонлар сепсилиб, китоб чиқариш одатий иш тусини олаётгандек кўринар, аммо синчиклаб кузатилса, пайдо бўлаётган ҳар бир янги китобни жамоа ҳамон ўзгача бир тўлқинланиш билан қаршилаётгани яққол сезилиб турарди. Орада озгина танаффус билан бу нашриётда қарийб ўн йил ишлаган бўлсам, кунларим босмахонага топширилган қўлёзмаларнинг китоб бўлиб қайтишини соғиниб кутиш билан ўтди. Ношир зотининг умр мазмуни балки шу билан белгиланар.

Ажойиб жамоамиз бор эди. Нашриётимиздаги аҳилликка, тушлик чоғида ошхонанинг бир томонини тўлдириб, қувноқ гурунглашиб ўтиришимизга кўпчиликнинг ҳаваси келарди. Ходимларимизнинг тўй-маъракаларида лавозими, ёши, миллатидан қатъи назар, ҳамма бирдек хизматда бўларди. Гўё барчамиз тенгдош эдик.

Ҳаётда қувонч ва ташвиш доимо ёнма-ён туради. Шулардан айримлари ёдимизга қаттиқ ўрнашиб қолган. Жамоа янги ташкил этилаётганида, Ғафур Ғулом номидаги нашриётнинг болалар адабиёти бўлимидан бизга ўтказилган ходимларнинг аксарияти катта ёшдаги кимсалар эканини ҳисобга олиб, қолган ходимларни фақат ёшлар ҳисобига тўлдиришни олдимизга мақсад қилиб қўйгандик. Янги нашриётнинг янгича анъанасини ёшлар шакллантириб, узоқ вақт сақлаб туришади деб ўйлагандик. Афсуски, иш фаолиятимиз давомида айнан ёшлар орасида кўп йўқотиш бўлди. Қулоғи оғир, камсуқум, бироз қайсар Чори Аваз энг тоқатли, энг интизомли, муҳими — энг иқтидорли муҳаррирлардан эди. Кутилмаганда вафот этди. Кейин Равшан Файздан, Ҳамза Имонбердиевдан, Аъзам Ўктамдан айрилдик. Бу айриликларнинг ҳар бири ўта оғир кечди. Эсласанг, ҳануз юрагинг санчий бошлайди, бари қирқ ёш атрофида эди.

Нисбатан оғриқсиз ташвишлар ҳам учраб турарди. Нашриётнинг энг гуллаган даври Мустақилликнинг дастлабки пайтларига тўғри келди. “Темурнома”, “Қуръон”нинг ўзбекча шарҳи, “Бобурнома”, “Мухтасар” сингари китоблар кўп минглаб нусхада чиқарилиб, жамоа катта иқтисодий фойда кўра бошлаган дамларда, айрим кимсалар нашриёт раҳбарияти болалар адабиётига ажратилган арзон қоғозларни катталарга аталган тарихий ва диний китобларни чиқаришга харжламоқда, дея ғалва кўтаришди. Аслини олганда, эски тузумда китобларнинг ном жиҳатдан 80 фоизи ўзбекча, 20 фоизи русча чиқарилса-да, ўзбекча китобларнинг ўртача тиражи кам бўлгани учун қоғоз фондининг бор-йўғи 30 фоизи сарфланар, 70 фоиз, баъзан ундан ҳам ортиқроғи юз минглаб тиражда босиладиган ғиштдек-ғиштдек русча китобларга “ем бўларди”. Мустақилликдан сўнг русча китобларнинг бутун иттифоқ бўйлаб тарқаладиган “кераксизроқ”лари ўрнига чоп этилган ўша ўзбекча тарихий ва диний китобларга нашриёт қоғоз фондининг 40 фоизидан кўпроғигина ишлатилиб, салкам 60 фоизи ўзбекча китобларга берилди. Натижада, болаларга аталган ўзбекча китоблар нусхаси одатдагидан бир ярим баравар кўп бўлди. Бу ҳақда ахборот берилганидан сўнг, мутасаддилар жамоамизни янада қўллаб-қувватлай бошлади.

Замон ўзгариб бораётганди. Бозор иқтисодиёти шароити турмушимиздан мустаҳкам ўрин ола бошлагани сайин, нашриёт нисбатан оқсашга юз тутди. Бунинг асосий сабаби раҳбар кадрларнинг янгича иш юритишга етарли даражада шай эмаслигида эди. Буни аввало ўзимда ҳис этдим. Ишга янгича ёндашувчи ёш, ишбилармон кадрлар алмашуви туфайли жамоа яна оёққа тура бошлади.

Нашриёт эндиликда “Чўлпон номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи” деб аталмоқда. Абдулҳамид Чўлпоннинг номи ҳали тўлиқ оқланиб улгурмаган чоғлардаёқ унинг шеърий тўпламини босиб чиқаришга жазм эта олган жамоага бу ном ярашиқли бир мукофотдир. Бизнинг авлод болаларга аталган рангли китобларни кўпайтиришни орзулаб, шу йўлда курашиб келган бўлса, ҳозирда бу орзулар рўёбга чиқиб, нашриётнинг кейинги ўн йиллигида энг кескин бурилиш юз берган 2006 йилнинг ўзида ўндан зиёд рангли китоблар чоп этилди. “Соғломжон алифбоси”, “Ҳарфларни ўрганамиз”, “Очкўз бой”, “Бўри, тулки ва ит”, “Жонли саватчада”, “Халқ қаҳрамонлари”, “Чироқ ёнар тун бўйи” янглиғ рангли китоблар, “Атрофимиздаги олам”, “Қизлар учун ажойиб туҳфа”, “Миср эҳромлари сири” каби маърифий адабиётлар фарзандларимизга кўзни яшнатадиган совға бўлди. Кўп тилда чиқадиган “Киндер пресс” журнали ҳам тарбиявий, ҳам тил ўрганиш жиҳатидан муҳим нашр сифатида танилди.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги раҳбарияти чўлпончиларга нисбатан арзон ва сифатли қоғозлар етказиб беришда ҳамда китобларни сотишда узлуксиз ёрдам кўрсатиб келаётгани иқтисодий аҳволини яхшилашда муҳим аҳамият касб этмоқда. Энг замонавий компютер технологияси билан қуролланиб улгурган нашриёт ўз шуҳратини қайта тикламоқда.

Чўлпончилар болаларимизни ҳар томонлама етук инсонлар қилиб тарбиялашга хизмат қилувчи, уларнинг шодлигига шодлик, завқига завқ қўшувчи китобларни янада кўпайтириб, юртимизнинг келажаги бундан-да ёрқин бўлишига замин яратувчилар сафида жавлон ураверадилар, деган умиддамиз. Янги авлод ишни қанчалар қойиллатаверса, биз “собиқ”лар мен шу нашриётда ишлаганман, деган сўзни шунчалар фахр ва ғурур ила тилга оладиган бўламиз. Илойим, доимо шундай бўлсин.

Дунё—кенг...

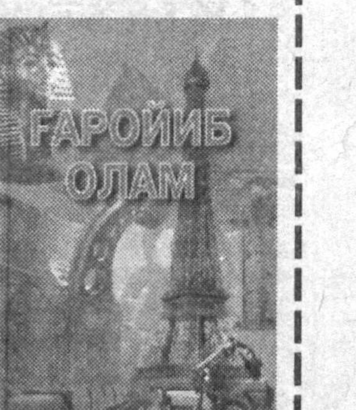

Яқинда “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси “Ғаройиб олам” номли китобни чоп этди. Ушбу тўплам 1996 йили нашр этилган “Ғаройиб олам” китобининг мантиқий давоми. Муаллиф иккинчи китобга аввалги нашрга кирмай қолган, биринчи нашрдан кейин ўтган ўн йил мобайнида содир бўлган турли воқеалар, ақл бовар қилмайдиган ҳодисалар, инсон боласи имкониятлари, ҳайвонларнинг ажабтовур феъли ва хислатлари, рекордлар, кашфиётлар, турли халқларнинг ўзига хос “хурмача қилиқлари” ҳақидаги қизиқарли маълумотларни жамлаган.

“Ғаройиб олам” кенг китобхонлар оммасига, хусусан, олам янгиликлари билан қизиқувчиларга мўлжалланган. Тўпловчи, таржимон ва шов-шув мақолалар муаллифи Алиқул Султонов.

Қуйида ана шу тўпламдан жой олган баъзи ғаройиб ҳангомаларни ўқийсиз.

УҚУВСИЗ ЖАРРОҲЛАР

Манчестрлик Деборага учинчи мучал йили оғир келди.

Гап шундаки, оёғи оғриб операция қилдиришга мажбур бўлди. Бироқ шифохонада... “довдир” жарроҳлар янглишиб, унинг чакагини операция қилиб юборишди. Бемор наркоздан сўнг ўзига келиб қараса, чакаги ишламаяпти. Устига-устак тишлари ҳам йўқ. Бу ҳам етмагандек, операция қилинган жойга инфекция туширишгани-чи?! Ахир, икки кундан кейиноқ беморнинг милклари йиринглай бошлади-да. Нима қилиш керак? Бу уқувсиз жарроҳларга қандай чора кўриш лозим? Дебора Райнолда ўйлаб ўтирмай уларни судга берди ва 26 минг фунт ундириб олди. Қолаверса, бошқа шифохонада ётиш харажатларини-да жарроҳлар бўйнига юклади.

КИМНИКИ УЗОҚҚА ОТИЛАРКАН?

Американинг Делавэр ва Иллинойс штатларида ҳар йили ошқовоқ отиш мусобақаси бўлиб ўтади. Ошқовоқни отиш учун эса ўзлари ясаган турли қурилмалардан (катапульта, пневматик пушка ва ҳоказолар) фойдаланиш мумкин, фақат портловчи моддалардан фойдаланилмаса бўлгани.

Бугунги кунда америкалик фермерлар ушбу мусобақа учун ошқовоқнинг қаттиқ, алоҳида янги навини яратишган. Унинг ҳар бирини мусобақа иштирокчиларига 200 доллардан пуллашмоқда.

Бу мусобақада рекорд кўрсаткич 1997 йили ўрнатилган. Ўшанда ошқовоқ 1130 метру 27 сантиметрга отилган эди. Ўшандан бери бу рекордни янгилай оладиган зўр ошқовоқотар топилмади.

“ЭНДИ БАЛИҚЛАР МЕНИ ЕСИН!”

Питер Ходж ўзи сартарошлик қилсада, ашаддий балиқчи. У Англия жанубидаги Сомерсет шаҳарчасида яшайди. Ёши ўтиб қолган бўлишига қарамай, балиқ овига чиққани чиққан. Қlinks тутади. Лекин кейинги пайтда балиқларга раҳми келди шекилли, ўйланиб қолди. Ва ғаройиб васиятнома ёзиб, ўғилларига бериб қўйди. Унда: “Мабодо, ой-куним етиб ўлсам, қабристонга кўмманглар. Мурдамни майдалаб, курутдек-курутдек қилиб думалоқланглар ва дарёнинг мен ов қиладиган ерига сочиб юборинглар. Шу пайтгача мен балиқларни едим, энди уларнинг гали келди — мени есин”, деб ёзилган эди.

РУҲ СУРАТГА ОЛИНДИ

Германия госпиталларидан бирида шов-шув воқеа юз берди. Бечора Карин Фишер операция вақтида оламдан ўтди. Бироқ гап бунда эмас. Шов-шув шуки, госпитал суратчаши операция жараёнини суратга олди ва негативларни ювиб бўлгач, ҳайратдан донг қотди. Яъни Карин Фишернинг юраги уришдан тўхтаган пайтда унинг руҳи танани тарк этаётганини суратга олишга улгурибди.

“Негативда шундай кўриниш касб этганки, танадан руҳнинг буғлангандек чиқиб бораётгани зикр этилган, — дейди суратчаш П. Валентин. — Сўнг негативни тиббий экспертизага бердим. Улар текшириб кўриб, бу одам руҳи эканлигини тасдиқлашди”.

Дарҳақиқат, бундай суратга туширишлар биринчи марта эмас. Лекин барибир улар саноқли. Эндиликда П. Валентин ўта оғир беморларнинг операция столида ётишини канда қилмай суратга туширмоқда.

БИРОВНИНГ ТОРИ

Бир ҳаваскорга

Чертма, бас қил, биродар, бировларнинг торини,
Қоғозга тўкиб ташла юрагингда борини.

Ўзганинг кийим-боши бўйи-бастингга ярашмас,
Қайта чайнаб нетарсан ўзгалар ашъорини?

Ҳаёт — денгиздай чексиз, қаъридан гавҳар изла,
Янграт янги тасвирда шеърлар барқарорини.

Сўз мулкидан дур қидир, маҳзанидан жавоҳир,
Қўй энди эски-туски ташбеҳлар такрорини.

Ҳиссиз битилган машқинг гўёки бир қоғозгул,
Дарёдай тошиб куйла фасллар баҳорини.

Оҳори тўкилмаган ишқ шарҳин кашф эттали
Наққош каби нақш айла санамлар рухсорини.

Ифода усулларим қалбларга оқсин, десанг
Маҳорат чўққисидан қилғил дил изҳорини.

Қалбингда эзгу умид ёғдулари барқ урсин,
Юрак қонидан ярат қўшиқлар гулёрини.

Ҳавас билан интилиш туташиб кетса агар
Юлдуздай чарақлатар юрагинг қарорини.

Ижод бир мўъжизадир, сиридан огоҳ бўлиб,
Розиқ, яшнат умрбод шеърият гулзорини.

Розиқ РЎЗИ

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА СПОРТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: “ШАРҚ” НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
ҲОМИЙ: “МАТБУОТ ТАРҚАТУВЧИ” АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O‘zbekiston adabiyoti va san’ati

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91, котибият — 136-56-50
Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 133-49-93 Ижтимоий ҳаёт бўлими: 136-58-55
Санъат бўлими: 136-56-48 Назм ва наср бўлими: 136-56-48

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

Таҳририятга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.

Навбатчи муҳаррир — Гулчеҳра УМАРОВА
Саҳифаловчи — Байрамали МУҚИМОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонаси.
Босишга топшириш вақти — 20.00. Босишга топширилди — 2[illegible].00.

Газета Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 058-рақам билан рўйхатга олинган. А — 2877. Буюртма Г — 1349. Ҳажми — 5 босма табоқ. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 [illegible] 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ.
СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН